شەهید کێیە

و

چ پلە و پایەیەکی هەیە ؟!

عەلی باپیر

چاپی یەکەم

١٤٢٣ك ٢٠٠٢ز

شەهید کێیە

و

چ پلەو پایەیەکی هەیە؟!

عەلی باپیر

ameer.maktab@yahoo.com

چاپی یەکەم

١٤٢٣ك ٢٠٠٢ز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ)

(الحديد: من الآية ١٩)

پێشکەش بێ

بەو مسوڵمانە جەنگاوەرانەی کە لەسەر بناغەی ئیمان شەیدای پلەی شەهیدییِنو لەمەرگ ناسڵەمنەوەو لەبەر ڕۆشنایی شەریعەتیش دا دەزانن بۆچی لەرێی خوادا دەکوژنو دەکوژرێنو چۆن چۆنی بۆ لای خوا دەچنەوە!

سەرگوزشتەی ئەم نامیلکەیە

خوێنەری بەڕێز!

ئەم نامیلکەیە کەپێنجەمین نامیلکەیە لە زنجیرەیەك نامیلکە کە لەبارەی جەنگو جیهادەوە تائێستا چاپ کراونو خوا یاربێ هی دیکەشیان بەدوادا دێن تاکو سەرەنجام لەکتێبێکدا پێکەوە کۆدەکرێنەوە، لەئەسڵ دا وتارێکی بەندەیە کەلەڕۆژی: (٦)ی (صفر)ی (١٤٢٣)ك بەرانبەر (١٨/٤/٢٠٠٢ز) لەئێوارە کۆڕێکدا بۆ برایانی موجاهیدی خۆشەویستم لەهێزی سلێمانی تێکۆشەر لە (بن پەڵك) دراوەو پاشان برای بەڕێزو دڵسۆزم کاك مەلا بیلال قەڵادزەیی لەکاسێتەوە هێناویەتە سەر قاقەزو، دوایی خۆیشم پێیدا چوومەتەوەو چەند شتێکم لێزیاد کردووەو هەندێك وردەکاریی زیاترم تێدا کردوە بەتایبەت لە ڕووی ئاماژەکردن بەقسەو بیروڕای زانایانو ناوو بەرگو لاپەڕەی سەرچاوەکانیانەوە.

شایانی باسیشە کەپاش دەقەکانی قورئانو سوننەتو تێوەڕامانو سەرنج دانیان، سەرچاوەی سەرەکی ئەم وتارو نامیلکەیەم بابەتێکی بەپێزی (د. محمد خیر هیکل)[1] بووە بەناوونیشانی: (الشَّهیدُ وأحکامُهُ وأُسرتُه مِنْ بَعدِهِ)، خوا پاداشتی بداتەوە.

هەروەها وەك وەفایەك بەپێویستی دەزانم کەئاماژە بەوەش بکەم کەکاتی خۆی لەساڵی (١٩٨٨ز) و لەبارەگای هێزی (حَمْزة) کە ئەوکاتە لەگوندی (قەڵاتووکان)ی بناری زنجیرە چیای قەندیل بوو، بەندە وتارێکم بەناوونیشانی: (شەهید کێیەو چ پلەو پایەیەکی لەئیسلام دا هەیە؟!) دا بوو، پاشان برایەکی[2] بەڕێز ئەو وتارەی لەکاسێتەوە هێنا بووە سەر قاقەز، جا

---

[1] بروانە: (الجهاد والقتال في السیاسة الشرعیة) ج٢ص ١١٩٧ تا ١٢٣٧.

[2] ئەو برایەمان کاك (مەلا حەسەنی شاقووڵی)یە خوا پاداشتی بداتەوە.

هەرچەندە من ئەو وتارەم نەکردۆتە بناغەی ئەم نامیلکەیە، بەڵام کەمو زۆر سودی لێبینراوەو کاریگەریی لەسەر سەرهەڵدانی ئەم نامیلکەیە بووە.

دیارە پلەو پایەی بەرزی شەهیدیی (مَقامُ الشَّهادةِ الرفیع)یش شایستەیەو هەڵدەگرێ کە چەندان وتاری ئاوای لەبارەوە بدرێ‌و چەندان کتێبی لەسەر بنووسرێن، چونکە بەسەرنج دانی ئایەتەکانی قورئان‌و فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ زۆر بەڕوونی دەزانرێ کەشەهیدان (شهداء) پلەو پایەیەکی هێندە بەرزو ناوازەیان هەیە کە لەدوای پێغەمبەرانی خوا صلى الله علیهم وسلم و ئیمان پتەوان (صدیقن)ەوە دێن، وەك خوای دادگەرو بەخشەر فەرموویەتی: (وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقاً، ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيماً) (النساء:٦٩-٧٠)

واتە: وە هەرکەسێك فەرمانبەریی خواو پێغەمبەر بکات ئەوە ئەوانە لەگەڵ کەسانێك دان کەخوا چاکەی لەگەڵ کردوون لەپێغەمبەران‌و صیددیقان‌و شەهیدان‌و صالحان، وە ئەوانە چاکترین هاوەڵن. ئەوەش بەخششێکە لەخواوەیەو زانایی خواش بەسە (لەو بارەوە کەکێ شایستەی ئەو چاکەو بەخششەیە).

هەروەها خوای کاربەجێ هەر لەبارەی پلەو پایەی بەرزی شەهیدانەوە فەرموویەتی: (وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ)(الحدید: من الآیة١٩).

واتە: وە ئەوانەی ئیمانیان بەخواو بەپێغەمبەرەکانی هێناوە ئا ئەوانە صیددیقانن، وە شەهیدان لەخزمەت پەروەردگاریانن پاداشتی خۆیانیان هەیەو ڕۆشنایی تایبەتیان هەیە..

هیواداریشم کەئەم نامیلکەیە بتوانێ بەرچاو ڕوونی‌یەکی باش بۆ خوێنەران لەبارەی شەهیدانەوە بڕەخسێنێ‌و پاڵنەرێکی بەهێزتری شەیدایی شەهیدیی لەدڵ‌و دەروونی موجاهیدان‌و جەنگاوەراندا وەدی بێنێ.

پێشەکی و ڕێ خۆشکردن

بسم الله الرحمن الرحيم

إن الحمدللهِ نحمده ونَسْتعينه ونستغفره، ونَستَهديهِ، وَنعوذ باللهِ من شرور أنفسنا ومنْ سَيئاتِ أعمالِنا، مَنْ يهدِهِ الله فلا مُضِلَ لَهُ وَمَنْ يُضلِلْ فلا هادي لَهُ، وأشهَدُ أنْ لا اله الا الله وحده لاشريك لـه واشهد أن محمداً عبده ورسوله، صلوات الله وسلامُهُ عليه وعلى آله وصحبه ومَنْ آهتدى بهَدْيِهِ.

برایانی موجاهیدی بەڕێزی هێزی سلێمانی تێکۆشەر:

زۆر سوپاسی پێشوازیی گەرم و میوانداریی و خزمەتتان دەکەین، لەخوای پەروەردگار دەپاڕێمەوە کەئێوەی بەڕێز کەیادگارو شوێنەواری بەهێزو پێزی برای خۆشەویستمان کاک (شوان حەمە صالح) و باقی شەهیدە سەر بەرزەکانی دیکەی (هێزی سلێمانی)ن، خوای پەروەردگار ڕۆژ بۆ ڕۆژ زیاتر بەرەکەت بخاتە ئیش و کارتانەوە وە بەرچاو ڕوونانەترو عەزیمەتدارانەتر درێژە بەکاری جیهادیی خۆتان بدەن، وە خوای بالا دەست ئێمەو ئێوەو هەموو لایەکیش ڕاوەستاوو نەلەخشاو بکات لەم هەل ومەرجە ناڕەحەت و سەختەدا کە کوردستان و ناوچەکەو دونیای ئیسلامییش بەگشتی پێیدا تێدەپەڕێت، وە خوای بەخشەر لەو کەسانەمان بگێڕێ کە بەئارەق و خوێنی خۆمان بەرەنج و خەبات و تەحەمولی سەختی خۆمان ئالای شەریعەتی خوای دادگەر بەرز ڕادەگرن، وە لەو کەسانەمان بگێڕێ کەسەرمان بەئیسلام بەرز بێ وەسەری ئیسلامیشمان پێ بەرز بێ.

برایانی موجاهیدی بەڕێز! بەپێویستم زانی کە لەم دیدارو کۆڕو کۆبوونەوەیەدا کە ئێوەی بەڕێز سازتان کردوە باسی مەسەلەیەکی گرنگتان بۆ بکەم کەپەیوەندیی بەهەموو لایەکمانەوە هەیە، ئەویش برتییە لەمەسەلەی (شەهیدیی) لەژێر ناوونیشانی:

(شەهید کێیەو چ پلەو پایەکی هەیە؟!)دا.

بەپشتیوانی خوا من لەپێنچ خاڵدا ئەو بابەتە گرنگەتان بەگوشراوی بۆ باس دەکەم بەم شێوەیە:

خاڵی یەکەم: پێناسەی شەهید لە زاراوی زمانزانان و شەرعزانان دا.

خاڵی دووەم: ڕێزو پلەو پایەی شەهیدان لەشەریعەت دا.

خاڵی سێیەم: جۆرەکانی شەهیدان.

خاڵی چوارەم: چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ جەستەی شەهیدان دا.

خاڵی پێنجەم: ئەرکی سەرشانی کۆمەڵ و دەوڵەتی ئیسلامی بەرانبەر بەخێزان و کەس وکاری شەهیدان.

برایانی خۆشەویست! شەهیدیی پلەو پایە (رُتْبة)یەکە وەك زانایانی ئیسلام دەڵێن: لەدوای پلەو پایەی پێغەمبەرایەتی (النبوة) هەندێك دەڵێن: یەکسەر شەهیدییە، هەندێکیش دەڵێن: لەدوای پێغەمبەرایەتی (النبوة) پلەی (الصدیقیة) دێت پاشان پلەی شەهیدیی دێت، دیارە زۆر لەشەهیدانیش وا پێدەچێ کە هاوکات لەگەڵ پلەی شەهادەت دا پلەی (صدیقیة)یشیان هەبێت، چونکە (صدیق) واتە: (کَثِیرُ الصدیق)[٣] کەسێك کە زۆر ڕاست دەکات، یاخود (کَثِیرُ التصدیق) کەسێك کەخوا و پێغەمبەری خوا زۆر بەڕاست دەزانێ، جا کەسێك ئامادەبێ کە لەڕێی خوادا دەست لەڕووحی خۆی بشوات و خۆی فیدا بکات دیارە هەم لەگەڵ خوادا زۆر ڕاستی کردووە (کَثِیرُ الصدق)ە، هەم دیارە گفت و بەڵێنەکانی خواو پێغەمبەری خواش ﷺ زۆر بەڕاست دەزانێ واتە: (کَثِیرُ التَّصدیق)یشە.

---

[٣] الصدیق: من کثر منه الصدق.. وصَدَّقْتُ فلاناً: نَسَبْتُهُ الی الصدق، بڕوانە: مفردات الفاظ القرآن للراغب الاصفهانی، ص ٤٧٨ تا ٤٨٠.

خاڵی یەکەم: پێناسەی شەهید

با بزانین وشەی شەهید لەئەسڵی زمانی عارەبیدا بەواتای چی دێت، دیارە من چەند مەبەستێکم هەن لەپێناسەی شەهیددا کەدەمەوێ ئاوا لەبنج و بناوانی ئەو وشەیە حاڵی بین، چونکە ئێمە دەبینین لەواقیعی ئەمڕۆماندا هەم لە کوردستانی ئێمەو هەم لەغەیری کوردستانیشدا هەرکەسێك بەهەر دەردێك بمرێ، تەنانەت ئەگەر لەدژایەتی کردنی دینی خواو لەو ڕێیەشدا بمرێ و بەهیلاك بچێ، ئەوە هەر ناوو نازناوو شۆرەتی (شەهید)ی بەبالا دەبردرێ!!

بەلام بێگومان وشەی شەهید وشەیەکی ئیسلامییەو، لە پێش ئیسلامدا عارەبەکانیش بەکاریان نەهێناوە، وە وشەی شەهید وشەیەکە هەم لەقورئاندا بەکارهاتوە، واتە بەو مانایەی کە ئێستاکە لەزاراوەی شەرعدا هەیەتی و بریتیە لە: (ئەو کەسەی کەلەرێی خوادا دەکوژرێ)، هەم لەسوننەتی پێغەمبەریشدا ﷺ بۆیە پێویستە ئێمە وەك مسوڵمان ئەو وشەو زاراوانەی کە هەڵقوڵاوی شەرعن و خواو پێغەمبەری خوا ﷺ بەکاریان هێناون لەبنج و بناوانیان حاڵی بین تاکو ئەگەر غەیری مسوڵمان بەکاریان هێنان بزانین ئەوە شتێکی ناڕەواو تەزویرو ساختەیە.

شایانی باسە کەئەم خاڵەش کەپێناسەی (شەهید)ە لەدوو بڕگەدا دەخەینەڕوو:

ا- <u>وشەی شەهید لەئەسڵی زماندا:</u> بێگومان وشەی (شهید) وشەیەکی عارەبییە، جا عارەبی زانان و پسپۆڕانی زمان ڕوونیان کردۆتەوەو دەڵێن ئەو وشەیە دوو حاڵەتی هەیە:

یان (فعیل) ی بەمانا (مفعول)ە، یان (فعیل)ی بەمانای (فاعل)ە، وشەی (شهید) لەسەر کێش (وزن)ی (فعیل)ە، جا یان بەمانای (فاعل)

دێت، یان بەمانای (مفعول) دێت، ئەگەر بەمانای (فاعل) بێت ئەوکاتە دوو واتای هەن:

ا-(شاهِدْ) واتە: کەسێك کە گەواهی و شایەدی دەدات، جا شەهید (شهید) بۆچی پێی دەگوترێ (شاهد)؟ چونکە بەخوێنی خۆی شایەدی دەدات کە دینـی خـوای لـەژینی خـۆی خۆشـتر دەوێـت، دینـی لـەژینی خۆشتر دەوێت[٤]، دین لەژین خۆشەویسترە بۆیە ژینی بەقوربان دەکرێت.

ب- (حـاضِرْ) واتـە: ئامـادە، بۆچـی؟ چونکـە خـوای پـەروەردگار دەربارەی شەهیدان دەفەرموێ: (بَلْ أحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّـهِمْ يُرْزَقُـونَ) واتـە: بەڵکو ئەوانە زیندوون لەخزمەت پەروەردگاریانن‌و ڕۆزییان دەدرێتێ.

کەواتە شەهید یانی ئامادە (حاضر) لەخزمەت پەروەردگاردا.

هـەندێك لـەزانایانیش دەڵێـن: واتـە ئامـادە (حـاضر) لـە بەهەشت دا (رُوحُـهُ تَشْـهَدُ دارَ السَّلام) رووحەکـەی ئامـادە دەبـێ لەبەهەشـتی خـوا (دار السلام)دا.

ئەوە لـەکاتێکدا کەوشەی شەهید (شهید) (فعیل)ی بەمانای (فاعل) بێت؛ بەڵام ئەگەر وشەی شەهید (فعیل)ی بەمانای (مفعول) بێت دوو واتای هەیە:

ا-(مَشْهودٌ لَهُ) واتە: شایەدی بۆ دراو، چونکە خوای پەروەردگار وە پێغەمبـەری سـەروەر ﷺ هـەردووکیان، خـوا لەوتـە (کـلام)ی خـۆی‌دا و پێغەمبەر لەسوننەتی خۆی‌دا شایەدی یان داوە کە ئەو کەسەی لەڕێی خوادا بڕواو بکوژرێ چوونە بەهەشتی مسۆگەرە.

---

[٤] وەك لەژیانی شەهید (سید قطب)دا بیستوومە کەکاتێك دەیبەنە بەر پەتی سێدارەو قەنارە، یەکێك لێی دەپرسێ و دەڵێ: ئەرێ مامۆستا شەهیدبوون یانی چی؟ ئەویش لەوەڵامدا دەڵێ: (الشَّهادَةُ يـابُنَيَّ تَعْني: انَّ الشَّريعَةَ اغلى مِنَ الحياةِ) واتـە: رۆڵـەگیان شـەهیدیی. واتـە: شەریعەتی خوا گران بەهاترو شیرینترە لەژیان.

کەواتە شەهید یانی: شایەدی بۆ دراو لەلایەنی خواو پێغەمبەری خواوە ﷺ بەوەی کە بەهەشتی‌یەو چوونە بەهەشتی مسۆگەرە.

ب-(مشهود) واتە: لەلا ئامادەبوو، ئەو کەسەی کەتەرم (جنازة)ەکەی و کاتی سەرەمەرگەکەی (مشهود)ە و فریشتەکان لەلای ئامادە دەبن و لەلای کۆدەبنەوەو پێشوازی لەرووحەکەی دەکەن و بەخێرهاتنی دەکەن.

زانایانی هەموو ئەو مانایانەیان هێناوە کەباسمان کردن[٥].

بەڵام ئەوەی کەبەهێزتر بێت ئەو مانایەیانە کەشەهید (فعیل)ی بەمانای (مفعول) بێت، واتە (مَشْهودُ لَهُ)، چونکە هەم (ابن الاثیر) لەوبارەوە گوتوویەتی: (الشهادة: القتل في سبيل الله وإنما سُمّي القتيلُ شهيداً لأن الله وملائكته شهود له بالجنة)[٦] واتە: شەهید کەسێکە لەرێی خوادا کوژرابێ وە شەهید بۆیە ناوی لێنراوە شەهید، چونکە خواو فریشتەکانی شایەدی بۆ دەدەن کە بەهەشتی‌یە.

وە هەم (السُهَيْلي)ش گوتوویەتی: (وأولى هذه الوجوه من الصحة ان يكون فعيلاً بمعنى مفعول ويكون معناه مشهوداً لَهُ بالجنَّة)[٧]

واتە: وەنیزکترینی ئەو رایانە لەراستی‌یەوە ئەوەیە کە (شهید) (فعیل)ی بەمانای (مفعول) بێ و، ماناکەی دەبێتە: شایەدیی بۆ دراو بە بەهەشت.

ئیمام (النووي)ش لە کتێبی (المجموع)ی خۆیدا حەوت (٧) مانای بۆ شەهید هێناون[٨] (ابن حجر العسقلاني)ش لە (فتح الباري) دا چوارده (١٤) مانای هێناون[٩].

---

[٥] (حاشية ابن عابدين) بەرگی -١- لاپەرە ٩٤٧.

[٦] (جامع الاصول) بەرگی -٢- لاپەرە ٥٨٥.

٧ (الروض الانف) بەرگی - ٣- لاپەرە ١٩٥.

بەڵام ئەوەی کە (ترجیح)مان داو هێنامان ئەوەیە کەزۆر لەزانایان لەسەری پێکهاتوو ون.

کەواتە: شەهید هەر لەئەسڵی زمان دا پەیوەندیی بە دینداریی و مسوڵمانەتی و بەکوژران لەرێی خواداوە هەیەو، هیچ پەیوەندییەکی بەهیچ شتێکی دیکەوە نیە.

٢-پێناسەی شەهید لەزاراوەی شەرعزانان (الفقهاء)دا:-

ئەوانیش دیارە هەر لەسەر ئەو ئەسڵە زمانی یە بەهەمان شێوە پێناسەی شەهید (شهید) یان کردوە.

سەرەتا پێناسەی (حەنەفی یەکان):

خاوەنی کتێبی (البدایة/ وشرحها عنایة) لەمەزەبی (ابو حنیفة)دا دەڵێ: (الشهید مَنْ قَتَلَه المشْرِكونُ أو وُجد فِي المعركةِ وبِهِ أثَرٌ اي جِراحَةٌ ظاهِرَةٌ أو باطِنَة)[١٠] واتە: شەهید کەسێکە کافرەکان کوشتبیان یاخود لەدوای جەنگ تەواو بوون لەمەیدانی جەنگدا بدۆزرێتەوەو شوێنەوارێکی پەنهان یاخود ئاشکرای پێوەبێت کەبەو شتە مردووە.

وە لەکتێبی (تحفة الفقهاء)دا کە هەر کتێبێکی حەنەفی یەکانە دەڵێ: (الشَّهِدُ نَوْعانِ، نَوْعٌ يُغَسَّلُ، وَنَوعٌ لايُغَسَّلُ، اما الذي لايُغَسَّلُ فَهُوَ الذي في مَعْنى شُهَداءِ أُحُدٍ)[١١] واتە: شەهید دوو جۆرە: جۆرێکی دەشۆرێ، جۆرەکەی تریشی ناشۆرێ، ئەوەی کەناشۆرێ ئەو شەهیدانەن کەوەک شەهیدەکانی ئوحود (احد) لەرێی خوادا بۆ بەرزی بەیداخی ئیسلام بەدەستی ئەهلی کوفر کوژرابن.

---

[٨] (المجموع) لاپەرە - ٢٧٧ - بەرگی -١- ، وە (شرح صحیح مسلم) بەرگی - ١ - لاپەرە ٥١٥.

[٩] (فتح الباری) بەرگی - ٦- لاپەرە ٤٣.

[١٠] (البدایة/ وشرحها العنایة) بەرگی -٢- لاپەرە ١٤٢.

[١١] (تحفة الفقهاء) بەرگی -١- لاپەرە ٢١٠.

هەروەها کتێبی (السّیرُ الکَبیر)[12] بەهەمان شێوە ئەویش پێناسەی شەهید دەکات و پاشان دەڵێ: (وإنْ صارَ مُرْتَثاً فهُوَ شهیدٌ في أحکام الآخرة ولکن یَصْنَعُ بهِ مایُصْنَعُ بالمَوْتی مِنَ الغَسْلِ والتَّکْفینِ)، واتە: .. وە ئەگەر هات و (بریندار بوو بەڵام لەکاتی جەنگ دا گیانی دەرنەچوو و دوایی رووحەکەی سپارد)[13]، ئەوە لەرووی حوکمی دوارۆژەوە شەهیدەو پاداشتی شەهیدانی هەیە، بەڵام لەرووی مامەڵەی دنیاییەوە وەك مردووان رەفتاری لەگەڵ دەکرێ بۆ شۆردن و کفن کردن.

(مالکی‌یەکان)یش هەر هەمان پێناسەیان بۆ شەهید هێناوە:

لەکتێبی (الشرح الکبیر/ للدردیر)دا دەڵێ: (الشهید: هو مَنْ قُتِلَ في قِتالِ الحَرْبیین فَقَطْ.. ولَوْ قُتِلَ ببلَدِ الاسْلام بِإنْ غَزا الحَرْبیونَ المُسْلمین أو لَم یُقاتِلْ بِإنْ کانَ غافِلاً أو نائماً أو رَجَعَ إلَیْهِ سَیفُهُ أو سَهْمُهُ أو تردی في بئرٍ أو سَقَطَ مِنْ شاهقٍ حالَ القِتالِ.. لا إنْ رُفِعَ حَیاً مِنَ المعرکة ثم ماتَ وإنْ أُنْفِذَتْ مقاتِلَهُ... الا المغمور.. وَهُوَ مَنْ لَمْ یأکُلْ ولَم یَشْرَبْ ولَمْ یتکلم الی أن ماتَ)[14]

واتە: شەهید کەسێکە کە کوژرابێ لەجەنگی دوژمنانی ئیسلامدا بەدەستی ئەهلی کوفر ئەگەر لەوڵاتی مسوڵمانانیشدا بێت کە دوژمنان هاتبن و بەسەر وڵاتی مسوڵمانانیان دا دابێت، یاخود جەنگاوەریش نەبێت وەك ئەو کەسەی کە لەکاتی بێ‌ئاگاییدا یان لەکاتی خەوتندا کافر لەسەر ئیسلام کوشتبیان (بەمەرجێك مسوڵمان بێ) یاخود مسوڵمانێك

---

[12] (السیر الکبیر) بەرگی -١- لاپەرە ٢٣٢.

[13] ئەو دێرەی نێوان دوو کەوانەکە پێناسەی (مُرْتَث)ە لەزاراوەی شەرع داو لەئەسڵی زمانیش دا بەمانای (شرو شپرز) دێ و (رث الثیاب) بەرگ شرە.

[14] بروانە لاپەرە ٤٢٥ - ٤٢٦ بەرگی -١-.

بەهەڵە[15] کوشتبێتی وای زانیبێ کافرە، یاخود ئەو کەسەی کە وڵاخ پێی لێبنێت[16]، یاخود چەکە (سلاح)ەکەی خۆی بەر بکەوێتەوەو خۆی پێ‌بکوژێ بەهەڵە، یاخود بکەوێتە نێو بیرێکەوە، یان لەبەرزاییەك هەڵبدێرێت، بەمەرجێك لەکاتی جەنگدا بێت، هەموو ئەوانە بەشەهید لەقەڵەم دەدرێن، وەك باسمان کرد بەمەرجێك کە لەکاتێکدا شەڕەکە تەواو بووە ئەو کوژرابێ گیانی تێدا نەما بێت، بەڵام ئەگەر کابرا بریندار بوو دوایی لەسەر جێگا مایەوەو خواردن‌و خواردنەوەی خوارد ئنجا دوای ئەوە مرد، ئەوە هەرچەندە برینیشی قووڵ‌و کاریگەر بووبێ بەوجۆرە شەهیدە لەقەڵەم نادرێ، بێجگە لەبێهۆش (المغمور) کەبریتیە لەکەسێك کە لەدوای پێکرانی‌یەوە خواردن‌و خواردنەوەو قسەکردنی نامێنێ، هەتا گیان دەدات. (ئەمەش مادام بەوجۆرەبێ هەرکاتێك گیان بدات هەر شەهیدە)[17]، ئەوەش پێناسەی (مالیکی‌یەکان) بوو.

(شافیعی‌یەکان)نیش بەهەمان شێوە پێناسەیان کردووە:

(الشیرازي) لەکتێبی (المُهَذَّبْ)دا گوتوویەتی: (ومَنْ مات مِنَ المسلمين فِي جهاد الكفار بِسَبَبٍ مِنْ أسْباب قِتالِهِمْ قَبْلَ انقضاء الحَرب فَهُوَ شَهيْدٌ)[18]

واتە: هەرکەسێك لەمسوڵمانان لەجەنگی کافراندا بەهەر هۆیەك لەهۆیەکانی جەنگەکەیانەوە بکوژرێ پێش ئەوەی جەنگەکە تەواوبێ، ئەوە شەهیدە.

---

[15] چونکە جاری وا هەبووە ئەو حاڵەتە ڕوویداوە، هەتا هەندێك جار لەشەڕەکانی خۆماندا برایەکی خۆمان بەدەستی برایەك یان بەگوللەی وێڵی برایەك کوژراوە، ئەوەش هەر شەهیدە.

[16] هەڵبەتە ئێستا سەیارەو فڕۆکەو زرێپۆش‌و دەبابەو شتی‌تری لەم جۆرەش دەگرێتەوە.

[17] ئەوەی نێوان دوو کەوانەکە خۆم زیادم کرد بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی ماناو مەبەست.

[18] (المهذب) بەرگی -١- لاپەڕە ١٣٥.

هەروەها ئیمامی (النووي)ش لەکتێبی (المجموع)دا هەر بەهەمان شێوەیە بەڵام بەشەرحی زیاترەوە هێناویەتی‌و دەڵێ: (الشَّهيد الذي لايُغَسَّلُ ولا يُصلى عليه هُوَ: مَنْ ماتَ بِسَبَبِ قِتالِ الكفار، حالَ قيامِ القِتالِ، سَواءُ قَتَلَهُ كافرُ، او اصابَهُ سِلاحُ مسلمٍ خَطأً، او عادَ اليهِ سلاحُ نَفسهِ، او سَقَطَ عَنْ فَرسَهِ، او رمحَتْهُ دابةٌ فماتَ، او وَطِئَتهُ دوابُ المسلمين، او غَيْرِهِمْ، او اصابَهُ سَهْمٌ لايَعْرَفُ – هَلْ رمى بهِ مُسْلمُ، امْ كافِرٌ، او وُجِد قَتيلاً عِنْدَ انكشافِ الحَرْبِ، ولَمْ يَعْلَمْ سَبَبُ مَوْتِه..)[19]

واتە: شەهیدێك كەوا ناشۆرێ‌و نوێژی لەسەر ناكرێ كەسێكە: كە بەهۆی جەنگی كافران‌و لەكاتی جەنگەكەدا گیانی سپاردبێ[20]، جا چ: كافرێك كوشتبێ، یان چەكی مسوڵمانێكی بەهەڵە بەركەوتبێ، یان چەكی خۆی گەڕابێتەوە سەری‌و پێی كەوتبێ، یان لە ئەسپەكەی كەوتبێتە خوارێ، یان وڵاخێك جووتەی لێبدات‌و گیان بدات، یان وڵاخەكانی مسوڵمانان بیشێلن، یان هی غەیری مسوڵمانان، یان تیرو (گولله)یەكی پێبكەوێ نەزانرێ كە ئایا مسوڵمان هاویشتوویەتی یان كافر، یان پاش تەواوبوونی جەنگ بەكوژراوی بدۆزرێتەوەو هۆی گیان دەرچوونەكەی نەزانرێ.

(حەنبەلیەكان)یش دیسان هەر بەهەمان شێوە هێناویانە:

وەكو لەكتێبی (المُغْني)دا دەڵێ: (الشَّهيد: مَنْ يَموتُ في المَعْتَرَكِ مَعَ الكفارِ رَجُلاً او امراةً بالِغاً او غَيْرَ بالِغٍ سواءَ قَتَلَهُ الكُفار، او عادَ عَلَيهِ سِلاحُهُ فَقَتَلَهُ، ويكونُ شَهيداً في حكم الآخرة فقط، لافي حُكْمِ الدنيا – مِمَّنْ

---

[19] (المجموع) بەرگی –٥– لاپەڕە ٢٦١.

[20] بەپەسندم نەزانی وشەی (مردن – الموت) بەكاربێنم، چونكە خوا فەرموویەتی: (وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ) (البقرة:١٥٤).

يَمُوت فِي حَرْبِ الكُفار - مَنْ حُمِلَ مِنَ المَعرِكَةِ وبِهِ رَمَقٌ، اي: حياةٌ مُستقِرَّةٌ، او سَقَطَ عَنْ دابتِهِ فَمات، او وجِدَ ميتاً، ولا اثَرَ بِهِ، او استُشْهِدَ وهو جُنُبٌ..)[21]

واته: شەهید کەسێکه کەگیان بسپێرێ لەجەنگ لەدژی کافراندا، جا پیاو بێ یان ئافرەت بالغ بێ یان نەبالغ، وە یەکسانه کافران بیکوژن، یان چەکەکەی خۆی بۆی بگەڕێتەوەو بەری بکەوێ و بیکوژێ، وە کەسێك که لەجەنگی کافراندا گیان بدات بەیەکێك لەم شێوازانه ئەوه تەنها بۆ پاداشتی دواڕۆژ بەشەهید دادەنرێ نەك لەمامەڵەی دنیاییدا: کەسێك کەدوای تەواو بوونی جەنگ گیانی تێدا مابێ واته ژیانێکی جێگیر، یان لەولاخەکەی بکەوێتە خوارەوەو گیان بدات، یان بەبێ گیانی بدۆزرێتەوەو شوێنەواری برینی پێوه نەبێ، یان بەلەش پیسی (مُجْنِبْ)ی شەهید ببێ[22]. ئەوه پێناسەی شەهیدبوو بەکورتی و گوشراوی لەلای زاناو پێشەوایانی هەر چوار مەزهەبەکان (حەنەفی و مالیکی و شافیعی و حەنبەلی) ڕەزاو ڕەحمەتی خوا لەسەرجەم زاناو پێشەوایانمان بێت. وە بێگومان زاناو پێشەوایانی دیکەی ئیسلامیش هەر هەمان ڕایان هەیە، یان ئەوپەڕی لەهەندێك شتی گچکەدا ڕاجیاییان هەیە.

[21] (المُغني لأبن قدامة) بەرگی - ٢- لاپەڕە ٤٠١- ٤٠٥.

[22] کەواته: لەم مەسەلانەدا ڕای حەنبەلی‌یەکان لەهی جەماوەری زانایان جیاوازەو بێگومان ڕای جەماوەری زانایانیش ڕاسته کەهەموو ئەو جۆره گیان دەرچوونانەش بەشەهید بوونی تەواوی دنیایی و قیامەتی دادەنێن جگه له (المرتث) وەك پێشتریش باسمان کرد.

خاڵی دووەم: ڕێزو پلەو پایەی شەهید لەشەریعەتی خوادا

ئێمە وەك مسوڵمان، وەك شوێنكەوتووانی پێغەمبەر ﷺ شەرع بۆ هەموو شتێك ڕێ‌و شوێنی بۆ دیاری كردووین، دەگێڕنەوە جارێكیان مونافیقێك یان جوولەكەیەك پرسیاری لەیەكێك لەهاوەڵان (اصحاب) كردو گوتی: (من دەبینم ئەو پێغەمبەرەی ئێوە هەموو شتێكی گەورەو گچكەتان فێر دەكات) ئەو هاوەڵە بەڕێزەش وەڵامی دایەوەو گوتی: بەڵێ پێغەمبەری ئێمە ﷺ تەنانەت چۆنیەتی تارەتگرتن‌و چوونە سەر ئاویشی فێر كردووین، بەشێوەیەك (كەچووین بۆ تارەت گرتن پێ (قاچ)ی چەپ پێش بخەین‌و (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) بخوێنین، وە لەگەڕانەوەدا پێی ڕاست پێش بخەین)، بەڵێ هیچ شتێك نیە كەشەرع لەبارەیەوە ڕێ‌و شوێنی بۆ دیاری نەكردبین..

ئێمە وەك مسوڵمان شەرع حوكم‌و چۆنیەتی مامەڵە لەگەڵ كردنی هەموو شتێكی بۆ دیاریكردووین، بۆیە مسوڵمان دەبێ لەهەموو شتێكدا شوێنكەوتووی شەرعی خوا (جل جلاله) بێت.

شەهید كێیە؟ شەرع دیاری كردووە، ڕێزو حورمەتی شەهید چەندە؟ وە چۆن‌و بەچ شێوەیەكە؟ شەرع دیاری كردوە.. وە هەروەها.

ئیدی خەڵكێكی ئەهلی جەهل بەشوێنكەوتنی بێگانەو بەشوێنكەوتنی عادەتی ئەهلی كوفر بەجۆرێك ڕێز لەكوژراوو مردووەكانی خۆیان دەنێن، ئەوە هیچ پەیوەندیەكی بەئیسلام‌و شەریعەتی خواوە نییە، بگرە هیچ پەیوەندی بەداب‌و نەریتی كوردایەتیشەوە هەر نییە! بۆیە بۆی نییە گلەیی لەمسوڵمانان بكات لەبەرئەوەی كە عادەت‌و نەریتی ئەهلی كوفر ڕەچاو ناكەن، هیچ كەس

بۆی نیە گلەیی بکاتو ئەگەر گلەییش بکات بێگومان شتێکی زۆر بێویژدانی دەکات، چونکە ئەو خۆی هەڵەو ناماقووڵی دەکات کە بەدوای ئەهلی کوفر دەکەویٚو تەقلیدی کوێرانەیان دەکاتو شوێن نەریتو دابو دەستوورەکانی نەفامێتی (الجاهلية) دەکەوێ نەك مسوڵمانێك کە بەدوای شەریعەتی خوا دەکەوێو تەماشا دەکات خواو پێغەمبەری خوا چۆنیان فەرمان کردوە ئاوا ڕەفتار دەکات، بەڵێ ئەوەی کە ئێستا باوەو خەڵك چەند دەقیقەیەك بۆ ڕێزگرتن لە گیانی شەهیدان بەپێوە ڕادەوەستن، ئەوە نە پەیوەندی بەشەریعەتی خواوە هەیە وە نەپەیوەندی بەکۆمەڵگای کوردەواریشەوە هەیەو ئەوە عادەتی نەصرانییەکانە.

ئێمە بۆ ڕێز لێگرتنی مردووەکانمان یان کوژراوو شەهیدانمان شەریعەت فێری کردووین چۆنیان ڕێز لێ بنێین.

جا سەبارەت بەڕێزو حورمەت گرتن لەشەهیدان خوای پەروەردگار لەگەلێك شوێنی قورئاندا وە پێغەمبەر ﷺ لەزۆر لەفەرمایشتەکاندا باسیان کردووەو ئێمە بەچەند دەقێك وەك نموونە لەو بارەوە وازدێنین:

یەکەم: لەقورئانیدا

ئەگەر تەنیا ئەو سێ (٣) ئایەتە بە بەڵگە بهێنینەوە بەڕاستی بەسە بۆ دەرخستنی ڕێزو حورمەتو پلەو پایەی شەهیدان، کەخوای پەروەردگار دەفەرموێ: (وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ، فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ، يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ) (آل عمران: ١٦٩-١٧٠).

واتە: پێتان وا نەبێ کەئەوانەی لەڕێی خوادا کوژراون مردوون بەڵکو زیندوون لەخزمەتی پەروەردگاریانو بژێوو ڕۆزییان دەدرێتێ، دڵخۆشن

بەوەی کەخوا لەبەخششی خۆی پێی داون، وە دڵخۆش دەبن کەموژدەی هاتنی ئەوانەیان[22] دەدرێتێ کەجارێ پێیانەوە پەیوەست نەبوونو لەدوایانەوەن وەدڵنیان کەهیچ ترسو پەژارەیەکیان بۆ نیە. دڵخۆشن بەچاکەو بەخششی خوا وە بەوەی کەخوا پاداشتی چاکەکاران زایە ناکات.

سەبارەت بەم ئایەتە ئەم فەرمووەدەی پێغەمبەریش ﷺ هاتوە: عن مسروق قال: سألنا عبدالله (ابن مسعود) عن هذه الآية: (ولاتحسبن الذين قتلوا في سبيل الله أمواتا بل أحياء عند ربهم يرزقون) قال: اما إنا قدْ سألْنا عن ذلك، فقال ﷺ :أرواحُهُمْ في جوفِ طَيْرٍ خضرٍ، لَها قناديلُ معلقةٌ بالعَرْش، تَسْرَحُ مِنَ الجنةِ حيثُ شاءَتْ، ثم تأوي الى تلك القناديل، فاطلعَ اليهم ربهم إطلاعةً، فقال: هلْ تشتهونَ شيْئاً؟ قالوا: أيَّ شيءٍ نَشْتهي ونَحْنُ نَسْرَحُ مِنَ الجنةِ حيثُ شِئْنا؟!، فَفَعَلَ ذلك بهم ثلاثَ مراتٍ، فلما رأوا أنهم لَنْ يُتْرَكوا مِنْ أنْ يَسْألوا، قالوا: يارَبُّ نُريدُ أنْ تَردَ أرواحَنا في أجسادِنا حتى نُقْتَلَ في سبيلك مَرةً أخرى، فلما رأى أن لَيْسَ لَهُمْ حاجة، تُرِكوا) رواه مسلم.

واتە: (مَسْروق) دەڵێ لەبارەی ئەم ئایەتەوە (وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ)(آل عمران: من الآية١٦٩)

پرسیارمان لە (عبدالله بن مسعود) کرد، ئەویش گوێ: ئاگاداربن ئێمە لەوبارەوە پرسیارمان کرد لە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (شەهیدان رووحەکانیان لەنێو لەشی باڵندەی سەوزدانە چەند چرایەکی بەعەرشەوە هەڵواسراویان هەن، بەکەیفی خۆیان لەبەهەشتێدا دەگەرێن پاشان دەچنەوە نێو ئەو چرایانە، جا پەروەردگاریان سەرنجێکی لێدانو

[22] شەهیدەکان لەبەهەشتدا هەرکاتێك برایەك یان خوشکێکی تریان شەهید دەبێ لەدوای خۆیان، پێی دڵخۆش دەبنو موژدە بەیەکتر دەدەنو دەڵێن: ئەوە فڵان کەسیش هات بۆلامان.

فەرمووی: ئارەزووی شتێك ناكەن؟ گوتیان: جا حەزمان لەچی بێت لەحاڵێك دا كەلەبەهەشتیدا دەگەڕێین؟! ئیدی ئاوا سێ كەرەتان لێی دووبارە كردنەوە، جا كاتێك زانیان كەوازیان لێناهێنرێ و دەبێ هەر شتێك داوا بكەن، گوتیان: پەروەردگار! دەمانەوێ روحەكانمان بگێڕیەوە نێو جەستەكانمان، تاكو جارێكی دیكەش لەرێی تۆدا بكوژرێین! ئنجا كەخوا بینی هیچ پێویستی‌یان نیە وازیان لێهێنرا.

دووەم: لەسوننەت دا

وە لەسوننەتی پێغەمبەریشدا ﷺ لەبارەی رێزو حورمەت و پلەو پایەی شەهیدانەوە فەرمایشت زۆرن، یەكێك لەوانە ئەوەیە كە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (ما أَحَدٌ يَدْخُلُ الجَنَّةَ يحِبُّ أنْ يَرجِعَ الى الدُّنيا ولَهُ ما على الأرضِ مِنْ شيءٍ الا الشَّهيدُ يَتَمنى أنْ يَرْجعَ الى الدُّنيا فَيُقْتَلَ عَشْرَ مراتٍ لِما يرى مِنْ الكرامة)[24]

واتە: هیچ كەس كەدەچێتە بەهەشت بەئاوات ناخوازێ كە بگەڕێتەوە بۆ ژیانی دونیا ئەگەر هەرچی‌یەك كە لەسەر زەوی‌یە بیدەنێ، بێجگە لەشەهید، لەسۆنگەی ئەو هەموو رێزو حورمەتەوە كەدەیبینێ، خۆزگە دەخوازێ كە دە (١٠) جاران بچێتەوە بۆ دونیاو بكوژرێ لەرێی خوداو دیسان بچێتەوە بۆ دونیاو بكوژرێتەوە، وە هەروەها.

وە لە فەرموودەیەكی دیكەدا دەفەرموێ: (للشهيد عند الله ستُّ خِصالٍ: يُغْفَرُ لَهُ مِنْ اولِ دُفْعَةٍ مِنْ دَمِهِ، ويرى مَقْعَدَهُ مِنَ الجنَّةِ، ويُجارُ مِنْ عذابِ القَبْرِ، وَيأمَنُ مِنَ الفَزعَ الأكْبرَ، ويُحلَّى حُلَّةَ الايمان، ويُزوَّجُ مِنَ الحور العين، ويُشفَّعُ في سبعين إنْساناً مِنْ أقارِبِه)[25] واتە: شەهید لەلای

---

[24] رواه البخاري ومسلم عن انس رضي الله عنه.

[25] رواه الترمذي وقال: حسن صحيح غريب ورواه ابن ماجه وهذا لفظه وصححه الالباني.

خـوا شـەش[٢٦] خەسـڵەتو ئیمتیـازی هـەن: لەگـەڵ یەکـەمین فیچقـەی خوێنەکەی کـەلێی دەڕژێ لـەتێکڕای گونـاحو هەڵـەکانی دەبـووررێ، وە شوێنی خۆی لەبەهەشت پێشان دەدرێـت[٢٧]، وە لـە سـزاو ئـازاری گـۆڕ دەپارێزرێ، وە لەناڕەحەتیو هەژمەتی گـەورەی ڕۆژی قیامـەت بێبـاکو دڵنیـا دەبـێ، وە بـەرگو پۆشـاکی ئیمـانی دەبـەر دەکرێـت، وە لەگـەڵ ئافرەتانی سپی چاو گەورەی بەهەشتی (الحور العین)ی دەبێتە هاوسەر وە دەکرێ بەشەفاعەتکار بۆ لێبوردن لەحەفتا (٧٠) کەس لەخزمانی. وە لەڕیوایەتی (ترمذي)دا لەجیاتی (ويُحلىَّ حُلّةَ الايمان) ئەم ڕستەیە هـاتوە: (وَيوضَعُ على رَأسِهِ تاجُ الوِقار، الياقُوتَةُ مِنْهُ خَيْرٌ من الدُّنيا وَما فيها) واتە: تاجی ڕێزو حورمەتو ویقاری لەسەر سەر دادەنرێ، کەیەك گەوهەرو مراواری لەو تاجەدا لەدونیاو لەوەی لەدونیادا هەیە چاکترە.

وە لەفەرموودەیەکی دیکەدا دەفەرموێ: (مايَجِدُ الشَّهيدُ مِنْ مَـس القَتْـلِ الا كَما يَجِـدُ أحدُكُـمْ مِـنْ مَـس القُرْصَةِ)[٢٨] واتـە: شـەهید هـەر هێنـدە هەست بەئازاری کوژران دەکات، کەیەکێکتان هەست بەئازاری گازی مەگەزێك دەکا.

هەروەها دەفەرموێ: (يُغفَرُ للشهيدِ كُلَ ذَنْـبِ الا الدين)[٢٩] واتـە: شـەهید هەموو گوناحێکی دەپۆشرێ بێجگە لەقەرز.

جـا بەڕاسـتی بـەڕێزان! هەرکەسـێك بـاش سـەرنجی ئـەو ئایـەتو فەرمایشتە بەهێزو پێزانە بداتو لێیان تێبگات دڵنیا دەبێ کەپلەو پایەی

---

[٢٦] دیارە فەرموویەتی شەش بەڵام بەکۆی ڕیوایەتەکان دەبن بەهەشت.

[٢٧] زۆرجار بینیومانە نەك هەر ئەوانەی دەکوژرێنو شەهید دەبن بەڵکو هەندێك لـەمردووانی صاڵحیش بەزەردەخەنەوە گیانیان دەردەچێ، چونکە شوێنی خۆیان دەبینن و دڵخۆش دەبن،

[٢٨] رواه مسلم عن عبدالله بن عمرو بن العاص.

[٢٩] رواه الترمذي والنسائي وابن ماجة وصححه الترمذي والالباني/ صحيح سنن ابن ماجة للألباني: بەرگی – ٢– لاپەڕە ١٣.

شەهیدیی هێندە بەرزو ناوازەیە کەهەر خواو پێغەمبەری خوا ﷺ وەك پێویست دەیزانن، هەڵبەتە ئەوەش یەکجار شتێکی ڕاستو بەجێو دادگەرانەیە کەغەیری ئەوە لەحیکمەتو دادگەریی بێسنووری خوای کاربەجێو دادگەرو بەخشندەو بەخشەر ناوەشێتەوە، چونکە بێگومان ئینسانو جنۆ بۆ بەندایەتی بۆ خواکردن خولقێنراون: (وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ) (الذريات:٥٦)، جا دەبێ چ کردەوەیەك لەوە چاکترو گەورەتر بێتو چ بەڵگەیەك بۆ ئیسپاتی بەندایەتی خۆ بۆ خوای پەروەردگار لەوە بەهێزتر بێت، کەئینسان سەرو ماڵی بەخوا ببەخشێو گیانو سامانی لەسەر لەپی دەست دابنێو سەخاوەتمەندانە لەڕێی خوادا بیانبەخشێ؟!!.

بەڵێ بەڕاستی جەنگو جیهادو فیداکارییو لەمردن سڵ نەکردنەوەو هەموو شتێك پێشکەشی خواکردن تاعەتو بەندایەتییەکی یەکجار گەورەو بەرزو ناوازەیەو بەتەئکید شایستەی هەموو کەسێك نیە، هەربۆیەش خوای پەروەردگاریش وشەی هەڵبژاردنو گوڵبژێرکردنی بۆ شەهیدان بەکارهێناوە، وەك فەرموویەتی: (إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ) (آل عمران:١٤٠)، بەڵێ شەهیدان هەڵبژاردەو گوڵبژێری نێو مسوڵمانانو ئەهلی ئیمانن (ویتخذ[٣٠] منکم شهداء) هەربۆیەش لەبەهەشتیش لەسەرەوەی هەموانن..

---

[٣٠] يتّخذ: يَصطفي، يَختبي: هەڵبژێرێ.

خاڵی سێیەم: جۆرەکانی شەهیدان

لەم خاڵی سێیەمەدا باسی جۆرەکانی شەهیدان دەکەین و پێناسەیان دەکەین چونکە هەندێك کەس لێرەدا لێی تێك دەچێ کەدەبیستێ هەندێك جۆرە کوژراوو مردووش ناویان بەشەهید هاتوە، بێئەوەی لەجەنگی دژی کافران دا کوژرابن، وەك لەفەرموودەکاندا هاتوە، بۆ وێنە: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمووێ: (مَنْ قُتِلَ دونَ مالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ) رواه البخاري ومسلم، واتە: هەرکەسێك لەسەر ماڵو سامانەکەی بکوژرێ ئەوە شەهیدە، لەگەڵ ئەو شەهیدەی کە لەمەیدانی جەنگدا دەکوژرێ لێ تێکەڵ دەبنو، وا دەزانێ وەك یەکن، بەڵام نەخێر وەك یەك نینو لەیەك جیاوازن، هەرچەندە لەهەندێك ڕووەوە وێك دەچن!

ئیمام (النووي) ڕەحمەتی خوای لەسەربێ زۆر بەجوانی هێناویەتیو ڕوونی کردۆتەوە کەشەهیدان یەك جۆر نینو دابەشیان دەکات بۆ سێ جۆر، کەڕەئی هەموو زانایانیشی لەسەرە چونکە دەقە شەرعییەکان دەیگەیەنن، لەوبارەوە دەڵێ: (واعلم انَّ الشَّهيد ثلاثةُ اقسامٍ: احَدُها: المقتولُ في حَرْبِ الكُفار بِسَبَبٍ مِنْ اسبابِ القتالِ، فهذا لَهُ حُكْمُ الشُّهدا في ثوابِ الاخِرَةِ وفي احكام الدُنيا، وهو انه لا يُغَسَّلُ ولا يُصَلىَّ عليه، والثاني: شَهيدٌ في الثَّوابِ دون احْكام الدُّنيا، وهو المبطونُ والمطعون وصاحِبُ الهَدمِ ومَنْ قتِل دونَ مالِهِ، وغَيرِهُمْ مِمَّنْ جاءَت الاحاديثُ الصَّحيحة بِتَسمِيته شهيداً، فهذا يغْسَّل ويصلَّى عليه، ولَهُ في الآخرة ثوابُ الشهداء، ولا يَلْزَمُ انْ يكونَ مِثْلَ ثوابِ الاولِ. والثالثُ: مَنْ غَلَّ في الغنيمة، وشِبْهُهُ مِمَنْ ورَدَتِ الآثار بنَفي بِتَسْميته شهيداً إذا قُتِلَ في حَربْ الكُفارَ – فهذا له حكمُ الشهداءِ في الدنيا، فَلا يُغَسَّلُ، ولايُصلى عليه، ولَيْسَ لَهُ ثَوابُهُم الكاملُ في الآخِرةِ، والله اعلم)[31]

---

[31] (شرح صحيح مسلم) بەرگی -١- لاپەڕە ٥١٥ – وە (المجموع) بەرگی -٥- لاپەڕە ٢٦٤.

واتە: شەهید سێ جۆرە:

جۆری یەکەم: ئەو کەسەیە کە لەجەنگی دژی کافران دا کوژرا بێت بەهۆیەك لەهۆیەکانی جەنگەوە، جا ئەوجۆرە شەهیدە هەم پاداشتی دواڕۆژی مسۆگەرەو هەم حوکمە دنیاییەکانی شەهیدیشی هەن، کە ناشۆریێ و نوێژی لەسەر ناکرێ (دیارە ئەمە شەهیدی دنیاو دواڕۆژە)[٣٢].

جۆری دووەم: ئەوجۆرە شەهیدەیە کەپاداشتی دواڕۆژی هەیە بەلام حوکمە دنیاییەکانی شەهید نایگرنەوە، کەبریتیە لە مردوو بە: ژانە زگ، تاعوون، شت بەسەردا ڕووخاو، کوژراو لە بەرگری لێکردنی ماڵ و سامان دا (هەروەها نەفس و نامووس و .. هتدیش)[٣٣]. وە غەیری ئەمانەش کە لەفەرمووده ڕاست (صحیح)ەکان دا بەشەهید ناوبراون، وە ئەم جۆرە شەهیدە دەبێ بشۆرریێ و نوێژیشی لەسەربکرێ، وە لەدواڕۆژدا پاداشتی شەهیدانی هەیە، بەلام مەرج نییە هێندەی پاداشتی جۆری یەکەم بێت. (ئەم جۆرەش پێی دەگوترێ: شەهیدی دواڕۆژی)[٣٤].

جۆری سێیەم: ئەم جۆرەشیان کەسێکە کەدزیی لەدەستکەوت (غنیمة) دەکات یان هاو وێنەی ئەوە، کە لەفەرموودەکان دا نازناوی شەهیدی لێسڕاوەتەوە، بەمەرجێك لەجەنگی دژی کافران دا کوژرابێت، جا ئەم جۆرەیان لەڕووی مامەڵەی دنیاییەوە حوکمی شەهیدانی هەیەو ناشۆرریێ و نوێژی لەسەر ناکرێ. بەلام پاداشتی تەواو (کامِلْ)ی

---

[٣٢] ئەدوەی نێوان دوو کەوانەکە خۆم زیادم کرد بۆ زیاتر ڕوونکردنەوەی مەبەست.

[٣٣] ئەمیش وەك پێشوو.

[٣٤] ئەمیش بەهەمان شێوە.

شەهیدانی لەدواڕۆژدا نیە، خواش زاناترە. (وە ئەمەشیان پێی دەگوترێ: شەهیدی دنیایی).[35]

ئێستاش پاش ئەم ڕوونکردنەوە پوختەی (النووي) ڕەحمەتی خوای لێ بێت، کەوەك پێشتر گوتمان سەرجەم زاناو پێشەوایانیش هەمان ڕایان هەیە، باچەند فەرموودەیەك لەو بارەوە بێنینەوە کەوشەی (شهید) بێجگە لەشەهیدی ڕاستەقینە کە کوژراوی نێو شەڕگەی دژی کافرانە، چەند جۆرە کەسێکی دیکەش - بەلام بەچەمکێکی جیاواز - دەگرێتەوە، بۆ وێنە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی:

(الشهداءُ خَمْسَةٌ: المَطْعونُ والمبطونُ والغَرِقُ وصاحِبُ الهَدْمِ والشهيدُ في سبيل الله) متفق عليه، عن ابي هريرة رضي الله عنه.

واتە: شەهیدان - بەگشتی - پێنج جۆرە کەسن: ئەو کەسەی بەکولێرا (طاعون) دەمرێ، وە ئەو کەسەی بەژانەسك دەمرێ، وە ئەو کەسەی کە لەئاودا دەخنکێ، وە ئەو کەسەی کەشتێکی وەك شاخێك یاخود خانوویەکی بەسەردا دەڕووخێ، وە ئەو کەسەش کە لەپێناوی خواداو لەڕێی خوادا دەکوژرێ.

هەروەها ڕۆژێك پێغەمبەر ﷺ بەهاوەلانی فەرموو: (ما تَعُدُّون الشهادةَ فيكم؟! قالوا: يارسولَ الله مَنْ قُتِلَ في سَبيلِ الله فَهُوَ شهيدٌ، قال: إنَّ شُهداءَ أُمتي إذاً لقليلٌ! قالوا: فَمَنْ هُمْ يارسول الله؟ قال: مَنْ قُتِلَ في سبيل الله فهو شهيدُ، ومَنْ ماتَ في سبيل الله فهو شهيدٌ، ومَنْ مات بالطاعون فهو شهيد، ومَنْ مات في البَطْنِ فَهُو شهيدُ)[36] واتە: پێتان وایە پلەی شەهیدی هی کێیە؟ هاوەلانی خوا لێیان ڕازی بێ گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا

[35] ئەوەی نێوان دووکەوانەکە خۆم زیادم کردوە.
[36] رواه مسلم عن ابي هريرة رضي الله عنه.

کەسێك لەڕێی خوادا بکوژرێ، ئا ئەوە شەهیدە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر وابێ (تەنیا ئەوانەی لەجەنگدا لەدژی کافران دەجەنگێن و دەکوژرێن شەهید بن و ناویان شەهید بێت)[٣٧] دیارە شەهیدانی ئۆممەتەکەم کەمن، (بەڵێ ئەوانە شەهیدی بەمانای تەواوی وشەو ڕاستەقینەن، بەڵام جۆری دیکەی شەهیدیشمان هەن)، هاوەڵان گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو جۆرانەی دیکە کێن؟ فەرمووی: کەسێك لەڕێی خوادا بکوژرێ شەهیدە، وە کەسێك لەڕێی خوادا بمرێ ئەویش هەر شەهیدە، وە کەسێك بەتاعوون بمرێ[٣٨] شەهیدە، وەکەسێك کەبەژانە سك بمرێ ئەویش شەهیدە.

وە لەفەرموودەیەکی‌تردا دەفەرموێ: (اَلشهادةُ سَبْعٌ سِوى القَتْلِ في سبيل الله: المَطْعون شهيدٌ، والغَرِقُ شَهيدٌ، وصاحِبُ ذاتِ الجَنْبِ شهيدٌ، والمَبطـون شهيدٌ، وصاحبُ الحَريقِ شهيدٌ، والذي يَموتُ تَحْـتَ الهَـدمِ شـهيدٌ، والمَـرأةُ تَمـوتُ بِجُمْعٍ شَهيدةٌ)[٣٩] واتە: شەهیدیی حەوت (٧) جۆرە جگە لەوەی کە لەڕێی خوادا دەکوژرێ، کەسێك بەتاعوون (کولێرا) بمرێ شەهیدە، کەسێك لەئاودا دەخنکێ شەهیدە، وەکەسێك بەئازاری کەلەکە بمرێ شەهیدە وە بەژانە زگ مردوو شەهیدە، وە بابای سووتاو شەهیدە وەکەسێك کەخانوو یان شتێکی بەسەردا دەڕووخێ، شەهیدە وە ئافرەت کەلەسەر منداڵبوون دەمرێت شەهیدە.

---

[٣٧] ئەمیش بەهەمان شێوە.

[٣٨] بۆ وێنە: کەسێك لەسەر جێگای خۆیشی بمرێ مادام لەبەر خوا کۆچ (هجرة)ی کردوەو ئاوارە بووە هەر پاداشتی شەهیدی هەیە لەقیامەت دا، بەڵام لەدونیادا مامەڵەی شەهیدانی لەگەڵدا ناکرێ وەك پێشتر ئاماژەمان پێکرد.

[٣٩] رواه (بوداود وصححه الالباني/ بروانة: (صحيح سنن ابي داود) ج٢ص٦٠١، رقم الحديث: ٢٦٦٨.

جا بێگومـان ئەوانـەش هـەموویان بەمـەرجێك ئیمانیـان هـەبێتو مسوڵمان بن پێیان دەگوترێ: شەهیدو بۆ قیامـەتێ پاداشتی جۆرێـك لەشەهیدیی‌یان هەیە، ئەگەرنا بابای نامسوڵمان جارێ هەر ئیمانی نیەو نەچۆتە ڕیزی ئەهلی قیبلەوە: کەواتە شەهیدیی چی؟!

وە لەفەرموودەیـەکی دیکـەدا کـەزۆر مـژدە بەخشـە پێغەمبـەر ﷺ دەفەرموێ: (مَنْ طَلَبَ الشهادَةَ صادِقاً أُعْطيها ولَو لَمْ تُصِبْهُ)[40] واتە: هەرکەسێك بەڕاستی (لـەخوا) بخـوازێ شـەهیدیی پـێ ببەخشـێ، (لەلایـەن خـوای پـەروەردگارەوە) پلـەی شـەهیدیی پێدەبەخشـرێ ئەگـەر لەدونیاشـدا تووشی نەبێت، (وە بەڕواڵەت شەهید نەبێت)[41].

ئنجا لەفەرموودەی دیکەدا هاتوە کەدەفەرموێ: (مَنْ قُتِلَ دونَ مالِهِ فهوَ شهيدٌ ومَنْ قُتِلَ دُونَ أهْلِهِ أو دُونَ دَمِهِ أو دُونَ دينِـهِ فَهُوَ شـهيد)،[42] واتـە: هـەر کەسێك لەسـەر مـاڵی بکـوژرێ ئـەوە شـەهیدە، وە هەرکەسـێك لەسـەر نامووسی، یان لەسەر خوێنی، یان لەسەر دینی بکوژرێ، (واتە لەسەر هەر کامێك لەوانە بەرگری لەخۆی بکاتو[43]) بکوژرێ ئەوە شەهیدە.

وە لەڕیوایەتی (بخاري ومسلم)دا دەفەرموێت: (مَنْ قُتِلَ دَونَ مالِـهِ فـهو شهيدٌ) واتە: هەرکەسێك لەپێناو بەرگریکردن لەماڵو سامانی‌دا بکوژرێ ئەوە شەهیدە.

---

[40] رواه مسلم عن انس رضي الله عنه.

[41] ئەوەی نێوان کەوانەکانم بۆ ڕوون بوونەوەی مەبەست زیاد کردووە.

[42] رواه ابوداود والنسائي عن سعيد بن زيد وصححه الالباني.

[43] دیسان ئەوەی نێوان دوو کەوانەکەم بۆ زیاتر ڕوون بوونەوەی مەبەست زیاد کردووە.

تێبینی: دیاره ناونرانی ئەوجۆره کەسانه کە بەو شێوەو شێوازانه دەمرن کە لەفەرمایشتەکان دا هاتوون، کەسەرجەم دەوری پازده (١٥) جۆرن و ڕەنگە ئەگەر تێکڕای فەرمایشتەکانیش کەلەوبارەوە دەدوێن بهێنرێن زیاتریش بن، وەك زانایان گوتوویانه: حیکمەتەکەی هەر ئەوەیه کەئەوجۆره مەرگو مردنانە بۆ مسوڵمانان - چونکە یان ئێش و ئازاریان پتره، یان لەپێناو مەبەستێکی شەرعیو بەرزو پیرۆزدان - پاداشتیان بۆ دواڕۆژ لەمەرگو مردنی ئاسایی زیاتره، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ وەك ڕێز لێنانێکیان و پیشاندانی پلەو پاداشتی بەرزیان نازناوی شەهیدی پێداون، دیاره کەدەشگوترێ ئەوجۆره کەسانە پلەو پاداشتی چاکتریان لەخەڵکی دیکه هەیه، بەموتڵەقی نیه بەڵکو بەندداره (مُقَیَّد)ەو مەبەست پلەو پاداشتێکه کەبەهۆی ئەوجۆره مەرگو مردنەوه دەستگیردەبێ، ئەگەرنا هەیوا هەیه بەمردنی ئاسایی دەمرێ و پلەو پایەشی بەهۆی تاعەت و چاکەکارییەوه هێندە بەرزه ئەوجۆره کەسانه هەر تۆزی ڕێگایشی ناشکێنن!

خاڵی چوارەم: چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ جەستەی شەهیدان دا:

١-شەهیدان ناشۆرێن:

زۆربەی هەرە زۆری زانایان رایان وایە کە شەهیدان ناشۆرێنو دەبێ بەبەرگی خوێناوییو ئاسایی خۆیانەوە بەخاك بسپێررێن ئەمەش چەند دەقێکی زانایانە لەوبارەوە:

١-(الكاساني) گوتوویەتی: (لايُغَسَلُ (أي الشهيد) عِنْدَ عامةِ العُلَماء)[٤٤] واتە: لەلای تێکڕای زانایانی ئیسلام نابێ شەهید بشۆررێ. هەروەها (الكاساني) لەوەڵامی کەسانێك کە دەڵێن، شەهیدانی جەنگی (اُحُدْ) لەبەر گرفتارییو بێدەرفەتی مسوڵمانان لەو ڕۆژەدا نەشۆراون، گوتوویەتی: (كما لَمْ غُسِّلَ الشهداءُ في (أحدٍ)، لَمْ تغسَّل شهداءُ (بَدْرٍ) و (الخندق)و (خَيْبَرْ) وما ذكر من التعذر لم يكن يومئذٍ)[٤٥]

واتە: وەك چۆن شەهیدانی (ئوحود) نەشۆراون، بەهەمان شێوە شەهیدانی (بەدر) و (خەندەق) و (خەیبەر)یش هەر نەشۆراون، ئەو عوزرو گرفتارییەش کە لەجەنگی (ئوحود)دا باس کراوە. لەوکاتانەی دیکەدا نەبووە!

[٤٤] (بدائع الصنائع) بەرگی –١– لاپەرە ٣٢٤.

[٤٥] هەمان بەرگو لاپەرەی سەرچاوەی پێشوو.

٢-(الدَّردير) گوتوویەتی: (ولا يُغَسَّلُ شَهيدُ مُعْترِكٍ: اي يَحْرُمُ تَغْسيلهُ)[٤٦] واتە: وەشەهیدی شەڕگە (مەبەست شەڕگەی جەنگی کافرانە) ناشۆرێ، یانی شۆردنی حەرامەو دروست نیە.

حیکمەتی ئەو حوکمەش ئەوەیە – وەك دواتر فەرموودەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ دێنین – کە خوێنو خۆڵو پۆشاکی خوێناویی شەهید وەك نیشانەو مەدالیایەکی پلەو پایەو ڕێزو حورمەتێکی بەرزە.

٣-(النووي)ش گوتوویەتی: (الشهيد لايجوز غسله)[٤٧] واتە: دروست نیە کەشەهید بشۆررێ.

٤-(إبن قدامة)ش گوتوویەتی[٤٨]: (إذا مات الشيهدُ في المعركة لَمْ يُغَسَّلْ..) هەرکاتێك شەهید لەجەنگدا گیانی سپارد نابێ بشۆررێ.

دیارە ئەو زانا پایە بەرزانەش ئەم فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ بە بەڵگە دەهێننەوە کە دەربارەی شەهیدەکانی (أُحُد) فەرموویەتی: (إدْفَنُوهُمْ في دِمائِهِم: يَعْني يوم أُحدٍ ولَمْ يُغسلْهُمْ)[٤٩] واتە: بە بەرگو پۆشاکەکانی خۆیانەوە بیاننژێنو مەیانشۆن، مەبەستی ڕۆژی (جەنگی) ئوحودە وە شەهیدەکانی نەشۆرد.

هەروەها ئەم فەرموودەیەی کە فەرموویەتی: (والذي نفسي بِيَدِه، لايُكْلَمُ أحَدٌ في سبيل الله – والله أعلم بِمَنْ يُكْلَمُ في سبيله – الا جاءَ يومَ القيامة: اللَّونُ لَونُ الدَّمِ والريحِ رِيحُ المسكِ)[٥٠] واتە: (سوێند بەو کەسەی کەگیانمی

---

[٤٦] (الشرح الكبير/ للدردير) بەرگی –١– لاپەڕە: ٤٢٥.

[٤٧] (المجموع/ للنووي) بەرگی – ٥– لاپەڕەك ٢٦٠.

[٤٨] (المغني لابن قدامة) بەرگی (٢)، لاپەڕە: ٣٣٣.

[٤٩] رواه البخاري عن جابر بن عبدالله

[٥٠] رواه البخاري.

بەدەستە، هیچ کەسێك لەپێناوی خوادا بریندار نابێ – دیارە هەر خواش دەزانێ داخوا کێ لەرێی وی‌دا بریندار بووە – مەگەر رۆژی قیامەتێ ئەو کەسە دێ (خوێنەکەی) رەنگی خوێنەو بۆنیشی بۆنی میسکە).

تێبینی: هەرچەندە (النووي) گوتوویەتی: (والطريقة السَّديدة عندنا في تَرك الغَسْلِ انه غَيْرُ مُعَلل)[51] واتە: رێبازی راست لەلای ئێمە لەبارەی نەشۆردنی شەهیدەوە ئەوەیە کە لەحیکمەتی نەکۆڵینەوە! بەڵام وەك خاوەنی (المغني) گوتوویەتی:[52] دەگونجێ حیکمەتەکەی لانەچوونی ئەو شوێنەوارەی عیبادەتی جیهاد بێت کەشەرع بەپەسەندو باشی داناوە (.. والريحُ ريح المِسك)، وە دەگونجێ کەئەو نەشۆردرانە لەبەرئەوە بێ کەشەهید نوێژی لەسەر ناکرێ‌و مادام نوێژیشی لەسەر نەکرێ شۆردنی ناوێ، وە دەگونجێ لەبەر ئەوە بێ کە لەکات‌و گەرمەی جەنگ دا شۆردنی شەهیدان کەجاری وا هەیە زۆریش دەبن زەحمەت بێت.

منیش دەڵێم: دەشگونجێ لەبەر ئەم سێ حیکمەتە هەرسێکیان‌و گەلێکی دیکەش بێت‌و بەتەئکید بڕیارەکانی شەریعەتیش چ پەیوەندییان بەهەڵس‌وکەوتەکان (المعاملات)ەوە هەبێ، چ بەخواپەرستی‌یەکان (العبادات)ەوە پڕ پڕن لەحیکمەت‌و سوودو کەڵکی دنیاو دوارۆژ جا چ پەییان پێ ببرێ‌و بزانرێن، چ نەزانرێن!

شایانی باسیشە ئەوەی کە گوتمان‌و نەقڵمان کرد هەرچەندە لەبارەی شەهیدانەوە بوو بەگشتی – واتە شەهیدانی مەیدانی جەنگ – بەڵام هەندێك لەزانایان رایان وایە کەشەهیدی لەش پیس (مُجنُبْ) پێویستە هەر بشۆرێ، چونکە پێش شەهید بوونەکەی خۆشۆردن (غُسلْ)ێك قەرزدار بووە!

---

[51] (المجموع) ج٥ص٢٦٦.

[52] (المغني لابن قدامة) ج٢ص٣٣٣.

بەڵام زۆربەی هەرەزۆری زانایان ڕایان وایە کەشەهید هەرچەندە خۆشۆردنی لەش پیسی (جنابة)یش قەرزدار بوبێت هەر پێویست ناکات‌و، بگرە دروست نیە بشۆرێ[٥٣].

ئنجا ئەو فەرمایشتەش کە بەبەڵگەی دەهێننەوە هەرچەندە زانایانی فەرموودەناس (محدثين) مشت‌ومڕیان لەسەر کردەوەو (النووي) بەبێ‌هێز (ضعیف)ی دادەنێ[٥٤]، بەڵام ئەگەر ڕاست (صحیح)یش بێ، کەزۆربەی فەرموودەناسانیش بەڕاست (صحیح)ی دەزانن، ئەوە نەك هەر بەڵگەی شۆردنی شەهیدی لەشگران (مُجْنِبْ) نیە، بگرە بەڵگەی نەشۆرانیەتی، چونکە وەك (النووي) گوتوویەتی:[٥٥] (.. أنَّ الغسْلَ لَوْكان واجباً لما سقَط بِفِعْلِ الملائكة ولأمـَرَ النبي ﷺ بِغَسْلِه) واتە: ئەگەر هاتباو شۆردنی (شەهیدی لەشگران) فەرز بووایە ئەوە بەشۆردنی فریشتان لانەدەچوو و پێغەمبەر ﷺ فەرمانی‌دەکرد بەشۆردنی.

فەرموودەکەش[٥٦] بەکورتی ئەوەیە کەپێغەمبەری خوا ﷺ لەکاتی کوژرانی (حـَنظلة بن أبي عامر)دا خوا لێی ڕازیبێ بەدەستی (شداد بن الأسود) فەرموویەتی: (إنَّ صاحبكم تغْسِلُهُ الملائكـة) واتە: فریشتەکان هاوەڵەکەتان دەشۆن! جا کاتێك پرسیار لەهاوسەرەکەی (جميلة بنت أبي بن أبي سلول) - خوا لێی ڕازی بێ - دەکەن؟ دەڵێ: کاتێك گوێی لەدەنگە دەنگ بوو هاتە دەرێ‌و لەشگران بوو![٥٧]

---

[٥٣] ئەمە ڕای مالیکی‌یەکان جگە لە (سُحْنون) و زۆبەی شافیعی‌یەکان‌و (محمد) و (أبویوسف)ە لەحەنەفی‌یەکان، بڕوانە، (المجموع) للنووی ج٥ص٢٦٣.

[٥٤] سەرچاوەی پێشوو، هەمان بەرگ‌و لاپەڕە.

[٥٥] هەمان سەرچاوەو بەرگ‌و لاپەڕە.

[٥٦] رواه الحاكم وصححه ورواه البيهقي وصححه الشيخ: عبدالقادر الارناؤوط.

[٥٧] خاوەنی: (الروض الانف) ج٣ص١٥٤، دەڵێ: ئەو ئافرەتە بووکی یەك شەوە بووە!

هەروەها ئافرەتیش لەکاتی بێنوێژیی (جنابة)دا جا بەهۆی جیماع یان حەیز یان زەیسانیی‌یەوە بێ لەلای زۆربەی زانایان هەرکات شەهید بوو هەمان حوکمی هەیەو نابێ بشۆرری، هەندێك لەزانایانیش دەڵێن: ئەگەر پێش شەهیدبوونەکەی خوێنی حەیز یان زەیسانیی‌یەکەی بڕا بێت‌و خۆی نەشۆرد بێت، پێویستە بشۆری، بەڵام ئەگەر لەحاڵەتی حەیزو زەیسانیی‌دا شەهید بووبێ ئەوە شۆردنی ناوێ[٥٨].

بەڵام لەڕاستیی‌دا ئەم ڕایە هیچ بەڵگەیەکی شەرعی پشتگیریی ناکات‌و توانای خۆڕاگرتنی نیە لەبەردەم ئەو دەق‌و بەڵگە شەرعی‌یانەدا کەبەگشتی نەشۆررانی شەهیدان دەگەیەنن‌و حوکمی گشتی (الحکم العام)یش دروست نیە بەبێ بەڵگەی ڕوون‌و بێ چەندو چوونی شەرعی هیچی لێ تایبەت (تخصیص) بکرێ‌و هەڵباوێرری، وەك سەرجەم زانایانی (أصول الفقه) لەسەری یەکدەنگن[٥٩].

هەروەها منداڵی نابالغیش زۆبەی هەرەزۆری زانایان لەمالیکی‌یەکان‌و شافیعی‌یەکان‌و حەنبەلی‌یەکان، وە (محمد) و (ابو یوسف)یش لەحەنەفی‌یەکان ڕایان وایە کەهەرکاتێك شەهید بوو نابێ بشۆرری، بەڵام (ابو حنیفة) دەڵێ دەبێ بشۆرری، بەڵام وەك (النووي)[٦٠] و (ابن قدامة)[٦١] گوتوویانە: فەرموودەکانی نەشۆردنی شەهیدان گشتیی (عام)ن‌و هیچ بەڵگەیەکیش لەسەر تایبەت کردنیان نەهاتوە بۆیە پێویستە بەسەر هەموو جۆرو ڕەگەزو تەمەنەکانی شەهیدان دا بچەسپێنرێن.

---

[٥٨] بڕوانە: (بدائع الصنائع للکاساني) وە: (تحفة الفقهاء للسمرقندي) ج١ص٢١١ وە: (المغني لابن قدامة) ج٢ص٤٠٢.

[٥٩] بڕوانە: (اصول الفقه المهمة) عبدالرحمن بن ناصر السعدی، ص ٨٣.

[٦٠] بڕوانە: (المجموع) للنووي، ج٥ص٢٢٦.

[٦١] بڕوانە: (المغني لابن قدامة) ج٢ص٤٠٣.

٢-چۆنیەتی کفن کردنی شەهیدان:

زۆربەی هەرەزۆری نیزیك بە یەکدەنگی زانایان ڕایان وایە کەشەهید پێویستە هەر بە بەرگ‌و پۆشاکی خۆیەوە بنێژرێ‌و نابێ وەك مردووان کفن بکرێ، جا ئێمە سەرەتا چەند فەرموودەیەك لەوبارەوە دێنین پاشان ئاماژەیەکیش بەڕای زانایان دەکەین:

لە (سنن ابي داود)دا هاتوە کە (عبدالله بن عباس) خوا لێیان ڕازی‌بێ گوتوویەتی: (**أمَرَ رسولُ الله ﷺ بِقَتْلى أُحدٍ أنْ يُنْزَعَ عَنْهم الحديدُ والجلودُ وأنْ يُدْفَنُوا بِدمائهم وثيابِهِمْ**) وحَسَّنهُ الشيخ عبدالقادر الارناؤوط.

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد کەکوژراوەکانی ئوحود ئاسنەواڵەو پێست‌و چەرمیان لێدابڕنرێ‌و بەخوێن‌و خورو پۆشاکەکانیانەوە بنێژرێن.

هەروەها (ابوداود) لە (جابر)ەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کەگوتوویەتی: (**رُميَ رَجُلٌ بِسَهْمٍ في صدره أو في حَلْقِهِ فمات، فَأُدْرِجَ في ثيابه كما هو..**) و حسنه الشيخ الالباني.

واتە: پیاوێك تیرێکی لەسینگی یان گەرووی دراو گیانی دەرچوو، جاوەك خۆی لەپۆشاکەکەی‌دا کفن کرا..

هەروەها (بخاري ومسلم) لە (خَبّاب)ەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە لەفەرموودەیەك کەتێیدا باسی کوژرانی (مصعب بن عمير) خوا لێی ڕازی بێ‌و چۆنیەتی کفن کردنی دەکات‌و دەڵێ:

(... **قُتِلَ يوم أحدٍ فَلَمْ نَجِدْ مانكَفّنهُ إلا بُرْدةً اذا غَطَّيْنا بها رأسَهُ خَرَجَتْ رِجلاهُ واذا غطَّينا رِجْلَيه خَرَجَ رَأسُهُ. فأمَرَ النبيُّ ﷺ أنْ نُغَطي رأسَهُ وأنْ نَجْعَلَ على رِجْلَيْهِ الأخرَ**)

واته: (مصعب بن عمیر) لەجەنگی ئوحوددا کوژراو هیچمان چنگ نەکەوت کەبیکەینە کفنو تێی وەرپێچین بێجگە لە عەبایەك، کەکاتێك سەریمان پێدادەپۆشی لاقەکانی دەردەکەوتنو کە لاقەکانیشمان دادەپۆشی سەری بەدەرەوە دەبوو! ئیدی پێغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد کەسەری داپۆشینو ئیذخیریش (کەجۆرە گیایەکی بۆنخۆشە) بخەینە سەر لاقەکانی.

جا هەرچەندە - بەڕێزان:- پاش ئەم فەرمایشتە ڕاستو ڕاشکاوانەی پێغەمبەری خوا ﷺ پێویست بەقسەو ڕای هیچ کەس ناکات، بەڵام با بۆ زیاتر بەرچاوڕوونی ئامـاژەش بەقسەی ژمارەیەك لەزانایانو پێشەوایانیش بکەین:

دەتوانین بڵێین: تێکڕای زاناو پێشەوایانی مەزهەبەکانی:

حەنەفی‌یەکان[٦٢]

مالیکی‌یەکان[٦٣]

شافیعی‌یەکان[٦٤]

حەنبەلی‌یەکان[٦٥]

زاهیری‌یەکان[٦٦]

لەسەر ئەوە ڕێك کەوتوون کەپێویستە شەهید چەكو چۆڵو بەرگو کەلوپەلی جەنگیو نائاسایی وەك: زرێو خوودەو چەرمو کەوڵو پێڵاو و خوفو گۆرەوی لێ‌دابرنرێو پاشان بەبەرگو پۆشاکی خۆیەوە دەنێژرێ.

---

[٦٢] (تحفة الفقهاء) للسمرقندي، ج١ص٢٠٩.

[٦٣] (الشرح الكبير للدردير) ج١ص٤٢٦.

[٦٤] (المجموع) للنووي، ج٥ص٢٦٣.

[٦٥] (المغني) لابن قدامة، ج٢ص٤٠٣.

[٦٦] (المحلى شرح المجلى) لابن حزم الاندلسي، ج٥ص١١٥.

٣-شەهیدان نوێژیان لەسەر ناکرێ

زۆبەو جەماوەری زانایانی ئیسلام ڕایان وایە کەشەهیدانی جەنگ وەك چۆن ناشۆررێن نوێژیشیان لەسەر ناکرێ، وەك پێشتریش ئاماژەمان پێ کردووە.

کەمێکیشیان ڕایان وایە پێویستە وەك مردووان نوێژیان لەسەر بکرێ، هەندێکیشیان هەردووك لایان بەدروست داناون.

جا ئێمە بەکورتیو گوشراوی هەرسێك ڕایەکانو بەڵگەکانیشیان دەخەینەڕوو پاشان ڕای خۆشمانی لەبارەوە دەردەبڕین.

ڕای یەکەم: شەهیدان نوێژیان لەسەر ناکرێ

کە وەك گوتم ڕای زۆربەو جەماوەری زانایانە بەڵگەیان ئەم فەرموودەیەیە کەڕاسترین فەرموودە (أصَحُّ حديث)یە لەبارەی نوێژکردنو نەکردن لەسەر شەهیدانەوە لەپێغەمبەری خواوە ﷺ هاتبێو (بخاری) لە (جابر بن عبدالله) وە خوالێیان ڕازی بێ گێڕاویەتەوە کە لەبارەی شەهیدەکانی جەنگی ئوحودەوەیەو تێیدا هاتوە:

(... وأمَرَ بدَفْنِهِمْ في دمائهم، ولَمْ يُغسَّلُوا ولَمْ يُصلِّ عليهم)

واتە: .. وە (پێغەمبەری خوا ﷺ) فەرمانی کرد کەبەخوێنەکەیانەوە بنێژرێن، وە نەشۆرران‌و نوێژیشیان لەسەر نەکرا.

وەك گوتیشمان ئەمە ڕای زۆربەو جەماوەری زانایانە، بۆ وێنە:

لەمەزەبی مالیکی‌یەکان دا ئەمە هاتوە:[٦٧] (وقالَ مالك في الشهداء: مَنْ ماتَ في المعترك فلا يُغسَّلُ ولا يُكَفَّنُ ولايُصلَي عليه ويُدْفن بثيابه..) واتە: وە مالیك لەبارەی شەهیدانەوە گوتوویەتی: هەر کەسێك لەشەڕگەدا گیان

---

[٦٧] بڕوانە: (المدونة) الامام مالك، ج١ص١٨٣، وە: (قوانين الاحكام الشرعية) لابن جُزيّ، ص ١١٠.

بدات ئـەوە ناشۆرریّ و كفن نـاكریّ و نویّژیشـی لەسـەر نـاكریّ، وە بـە بەرگی خۆیەوە دەنیّژریّ..

وە لەمەزەبی شافیعیەكان دا گوتراوە: (... الشهيدُ لايجوزُ غَسْلُهُ و الصلاة عليه. وقال المُزني رحمة الله يُصليّ عليه.. والمذهَب ماسبق من الجزم بتحريم الصلاة والغسل جميعا، ودليله حديث جابر)

واتە: شەهید دروست نیە نەبشۆرریّ نە نویّژیشی لەسەر بكریّ، بەلاّم موزنی خوا لیّی خۆش بیّ گوتوویەتی: نویّژی لەسەر دەكریّ.. بەلاّم مەزەب (واتە ڕای ڕاستەقینەی مەزەبی شافیعی) ئەوەیە كە بەتەئكید هەم نویّژو هەم شۆردنیشی حەرامە، بەلّگەیشی فەرموودەكەی (جابر)ە.

وە لەمەزەبی حەنبەلیـەكانیش دا هـاتوە:[68] (... فأما الصَّلاةُ عليه فالصحيحُ انه لايُصلى عليه وهو قول مالك والشافعي وإسحاق..)

واتە: .. بەلاّم بۆ نویّژ لەسەركردنی ئەوە ڕای ڕاست ئەوەیە كەنویّژی لەسەر ناكریّ، وە ئەوە ڕای مالیك و شافیعی و ئیسحاقیشە...

ڕای دووەم: شەهیدان پیّویستە نویّژیان لەسەر بكریّ

ئەم ڕایەش وەك خاوەنی (المغني) گوتوویەتی:[69] (.. وعن أحمدِ رواية أخرى انه يُصلى عليه إختارها الخلال، وهو قول الثوري وأبي حنيفة..)

واتە: وە ڕایەكی دیكەی ئەحمەد ئەوەیە كەنویّژ لەسەر شەهید دەكریّ خەللال[70] ئەو ڕایەی پەسەند كـردوە، وە ئـەوە ڕای سـوفیانی ثـەوری و ئەبوو حەنیفەشە.

لایەنگرانی ئەم ڕایـەش چـەند فەرموودەیـەك بـە بەلّگـە دیّننـەوە كـە لەهەموویان بەهیّزترو ڕاستتر – لەڕووی سەنەدەوە – ئەمەیە:

---

[68] (المغني) لابن قدامة، ج٢ص٤٠١.

[69] هەمان سەرچاوەو بەرگ و لاپەڕە.

[70] (الخلاّل) یەكیّكە لەزانایانی بەرجەستەی مەزەبی ئەحمەدی كوڕی حەنبەل.

(عن عقبة بن عامرٍ أن النبي ﷺ خَرَجَ يَوْماً فصَلَّى على أهْلِ أحدٍ صلاتَهُ على الميت، ثم إنصَرَفَ الى المنبر..) متفق عليه، واتـه: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێك چووه دەرێ و نوێژی لەسەر خەڵكی جەنگی ئوحود كرد وەك نوێژی مـردوو، پاشان چووه سەر مینبەر..

ڕای سـێیەم: نوێـژ لەسـەركردن و لەسـەرنەكردنی شـەهیدان هەردووكیان دروستن

ئەم ڕایەش هی هەندێك لەزانایانە كەیەكیان یان بەرجەستەترینیان (ابن حـزم الظـاهري)یە كە لـەوبارەوە گوتوویـەتی: (.. وإنْ صُلـيَ عليـه فَحسنُ، وإنْ لَم يُصلَّ عليه فَحَسَنُ)[٧١]، واتە: .. جا ئەگەر نوێژی لەسەر كرا (واتە شەهید) ئەوە باشەو، ئەگەر لەسەریشی نەكرا دیسان هەرباشە.

دیارە (ابن حَزْم)یش هەر ئەو فەرموودەیەی (عُقْبة بن عامر) بە بەڵگە دێنێتەوە، بەڵام ئەو ڕیوایەتـەی نا كە ئێمـە هێنامان بەڵكو ڕیوایـەتێكی دیكەی كەئەمەیە: (صَلَّى رسولُ الله ﷺ على قَتْلـى أُحُـدٍ بَعْـدَ ثمـاني سنين كالمُوَدعِ للأحياء والأمْوات ثمَّ طَلَعَ المنْبر..) رواه البخاري.

واتـه: پێغەمبـەری خـوا ﷺ دوای هەشـت سـاڵان نوێـژی لەسـەر كوژراوەكانی جەنگی ئوحود كرد، وەك خوا حافیزییەك لەزیندووان و كۆچ كردووان، پاشان چووە سەر مینبەرێ.

بەڵێ ئەمە بەكورتی و پوختی هەرسێك ڕایەكانی زانایانی ئیسـلامن لەبارەی نوێژ لەسەركردنی شەهیدانەوەو، منیش بەكورتی ئەمە بیروڕامە لـەوبارەوە كـەبێگومان لەبـەر تیشكی قسـەو باسـەكانی زانایـان دا دەیخەمەڕوو:

[٧١] بڕوانە: (المحلي شرح المجلى) ج٥ص١١٥.

(عن عقبة بن عامرٍ أن النبي ﷺ خَرَجَ يَوْماً فصلَّى على أهْلِ أحدٍ صلاتَهُ على الميت، ثم إنصرَفَ الى المنبر..) متفق عليه، واته: پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێك چووە دەرێ و نوێژی لەسەر خەڵكی جەنگی ئوحود كرد وەك نوێژی مردوو، پاشان چووە سەر مینبەر..

ڕای سێیەم: نوێژ لەسەركردن و لەسەرنەكردنی شەهیدان هەردووكیان دروستن

ئەم ڕایەش هی هەندێك لەزانایانە كەیەكیان یان بەرجەستەترینیان (ابن حزم الظاهري)یە كە لەوبارەوە گوتوویەتی: (.. وإنْ صُلّيَ عليه فَحسنٌ، وإنْ لَم يُصلّ عليه فَحَسَنٌ)[71]، واته: .. جا ئەگەر نوێژی لەسەر كرا (واتە شەهید) ئەوە باشە، ئەگەر لەسەریشی نەكرا دیسان هەرباشە.

دیارە (ابن حزم)یش هەر ئەو فەرموودەیەی (عُقْبة بن عامر) بە بەڵگە دێنێتەوە، بەڵام ئەو ڕیوایەتەی نا كە ئێمە هێنامان بەڵكو ڕیوایەتێكی دیكەی كەئەمەیە: (صَلّى رسولُ الله ﷺ على قَتْلى أحُدٍ بَعْدَ ثمانِي سنين كالمُودعِ للأحياء والأمْواتِ ثمَّ طَلَعَ المِنْبَر..) رواه البخاري.

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دوای هەشت ساڵان نوێژی لەسەر كوژراوەكانی جەنگی ئوحود كرد، وەك خوا حافیزییەك لەزیندووان و كۆچ كردووان، پاشان چووە سەر مینبەرێ.

بەڵێ ئەمە بەكورتی و پوختی هەرسێك ڕایەكانی زانایانی ئیسلامن لەبارەی نوێژ لەسەركردنی شەهیدانەوەو، منیش بەكورتی ئەمە بیروڕامە لەوبارەوە كەبێگومان لەبەر تیشكی قسەو باسەكانی زانایان دا دەیخەمەڕوو:

[71] بڕوانە: (المحلي شرح المجلى) ج٥ص١١٥.

لەهەموویان ڕازی بێ - لەگەڵ هەموو دە کەسەکان دا بووە)، بەڵێ ئەم فەرموودەیەش ئەگەر گریمان لەڕووی زنجیرەی ڕاوییەکانیشەوە هیچ ئیشکالی نەبێ! ئەوە لەگەڵ فەرموودەکەی: (جابر)دا کە (بخاري) گێڕاویەتەوەو ڕاستترین فەرموودەیە لەوبارەوە، تێک دەگیرێ و دیارە لەبەرانبەریشیدا خۆی پێناگیرێ، مەگەر ئەویش وەك ئەوانی پێشوو وشەی (يُصلي)یەکەی بە (يدعو) تەفسیر بکرێ!

هـ- وە لەکۆتاییدا:

مادام لەو هەموو جەنگانەدا کە لەڕۆژگاری پێغەمبەری خوا ﷺ و خەلیفە ڕاشیدەکانی و دوای وانیش، ئەنجام دراون و بەسەدان کەس کوژراوەو نەزانراوە نوێژ لەسەر کوژراوەکان کرابێت، کەبێگومان ئەگەر نوێژ یان لەسەر کرابایە بەشێوەی بەربڵاوو تەواتور پێمان دەگەیشت: بەڵێ لەبەر سەرجەم ئەو بەڵگانە ناچارین بڵێین: لەو سێ ڕایانە هەر ڕای یەکەم کەهی زۆربەو جەماوەری زانایانە ڕاست و دروستە.

٤-پێویستە شەهیدان لەشەڕگەی لێکوژرانیان دا بنێژرێن و نەگوازرێنەوە بۆ شوێنی دیکە.

زۆربەو جەماوەری زانایان ڕایان وایە کەدروست نیە جەنازەی شەهیدان لەشوێنی تێدا شەهیدکرانیان (شەڕگە) بگوازرێنەوە مادام نەگونجاو نەبێ بۆ بەخاك سپاردنیان، واتە ئەگەر شوێنەکە بەکەڵکی ئەوە نەدەهات کەبکرێ بەگۆڕ (قبر)، یان نێو ئاو بوو، دەتوانرێ لەو حاڵەتانەدا بگوازرێتەوە بۆ شوێنێکی دیکەی گونجاو، ئەگەرنا دەبێ جەنازەی شەهیدان هەر لەو شوێنەی شەڕەکەی لێ بووە یان دەوروبەری ئەو شوێنە بشاردرێنەوە.

ئەوەش بە بەڵگەی ئەم فەرموودانە: (عن جابر قال: لما كـان يـوم أُحـدٍ جاءَت عمَّتي بِأبي لِتَدْفَنَهُ في مَقابِرنا، فنادى مُنادي رَسُـولِ الله ﷺ رُدُّوا القَتْلـى الى مَضاجِعِـهِمْ)[٧٤] واتـە: جـابر دەڵـێ: لەجـەنگى (ئوحـود)دا پـوورم هـات جـەنازەى بابمى هێنايـەوە (بۆ مەدينـە) تـا لـەوێ لەگۆڕسـتانى خۆمـان بينێژێ، بەڵام جاڕ دەرى پێغەمبەر ﷺ بانگى كرد: جـەنازەكان بگێڕنـەوە بۆ شوێنى خۆيان.

كەواتە: بەفەرمانى پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەو جەنازانـەش كە براونـەوە گێڕراونـەوەو ئـەوەبوو سـەرجەم شـەهيدەكانيان هـەر لـەدامێنى چيـاى (ئوحود) بەخاك سپاردن.

هـەروەها لـە فەرموودەيـەكى ديكـەدا هـەر (جـابر بـن عبـدالله) دەگێڕێتەوەو دەڵێ: (أنَّ النبيَّ ﷺ أمَرَ بِقَتْلـى أُحـدٍ أنْ يُـرَدُّوا الى مَصارِعِـهِمْ وكـانوا قَـدْ نُقِلـوا الى المَدينَـةِ)[٧٥] واتـە: پێغەمبـەر ﷺ فـەرمانى كـرد كەجەنازەى كوژراوەكانى جەنگى (ئوحود) بگێڕنەوە بۆ شوێنەكانى تێدا كوژرانى خۆيان، لەكاتێكدا كەهێنابوويياننەوە بۆ مەدينە.

(ابن القيم)يش هـەر لـەو بارەوەو لەسەر بناغـەى ئـەو فەرمايشتانەو سوننەتى كردەيى پێغەمبـەريى خـوا ﷺ گوتوويـەتى: (.. انَّ السُّـنةَ في الشُّهداءِ انْ يُدفَنُوا في مَصارِعِهِمْ ولايُنقَلُوا الى مَكانٍ آخَرَ)[٧٦] واتـە: ڕێبـازى پێغەمبەر ﷺ لەبارەى هەڵس‌وكەوت لەگەڵ جەنازەى شەهيدانەوە ئەوەيـە كـە لـەو جێيانـەدا كـەتێيان دا كـوژراون بنێژرێـن‌و نەگوازرێنـەوە بـۆ جێيەكى ديكە.

---

[٧٤] رواه الترمذي وأبوداود وصححه الالباني.

[٧٥] رواه النسائي وابن ماجة وصححه الالباني.

[٧٦] (زاد المعاد) بەرگى -٣- لاپەڕە ٢١٤.

شـايانى باسيشـه كه‌مه‌به‌سـتى (ابـن القيـم) له‌وشـه‌ى (السُـنة)دا، سوننه‌ته به‌ماناى زمانه‌وانى و ئه‌سڵيى خۆى، كه‌زانايانى فه‌رمووده‌ناس (مُحدثـين) لـه بـه‌كارهێنانى‌دا ڕه‌چـاوى ده‌كـه‌ن، كـه سـه‌رجه‌م ڕێبـازى پێغه‌مبه‌رى خوايه ﷺ نه‌ك بـه‌و مانـا زاراوه‌يى‌يـه‌ى شـه‌رعزانان (فقـهاء) كه‌بريتيه له: (تطوع و مندوب)!

واته: مه‌به‌ست له (سنة) لێره‌دا تێكڕاى ئيسلامه‌تى‌يه، نه‌ك سوننه‌تى به‌رانبه‌ر به‌فه‌ڕز.

پێويسته ئه‌وه‌ش بزانرێ – وه‌ك پێشتريش ئاماژه‌مان پێكردوه – كه ئه‌گه‌ر هات و ئه‌و شوێنانه‌ى شه‌هيدانى تێدا كوژراون بـۆ تێـدا بـه‌خاك سپێررانيان گونجاو نه‌بوون، بۆ وێنه: ئه‌گه‌ر له‌سه‌ربان يان جاده‌و ڕێو بان، يان نێو ده‌ريا بوو، ئه‌وه شتێكى ئاشكرايه كه‌ده‌بێ بگوازرێنه‌وه بـۆ جێ‌يه‌كى گونجاو و شياو.

هه‌روه‌ها كه‌ده‌شگوترێ: پێويسته كوژراوانى ڕێى خوا تبارك وتعالى له‌شوێنه‌كانى تێدا كوژرانياندا بنێژرێن مه‌به‌ست ئه‌وه نيه كه له‌خودى ئه‌و شـوێنانه‌دا بێـت و بـه‌موو لێيـان لانـه‌درێ! بـه‌ڵكو مه‌به‌سـت شـه‌ڕگه (ميدان المعركة)يه به‌گشتى، به به‌ڵگه‌ى ئه‌وه كه‌وه‌ك دوايى باسى ده‌كه‌ين پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ ڕێى داوه كه‌دوو شه‌هيد يان سێ شه‌هيد پێكه‌وه‌و له‌گۆڕێك دا بنێژرێن ده‌جا ئاشكراشه ئه‌و دوو سێ كه‌سه له‌يه‌ك شوێن دا نه‌كوژراون!

ئێسـتاش بـه‌چاكى ده‌زانم سـه‌رنجێكى قسـه‌و بـيروڕاى زانايـان بده‌يـن ده‌ربـاره‌ى گواسـتنه‌وه‌ى جـه‌نازه‌ى مـردووان به‌گشـتى و شـه‌هيدان به‌تايبه‌تى:

أ- حەنەفیەکان:

لەکتێبی: (حاشیة ابن عابدین)دا هاتوە:[77] (.. ولا بـأسَ بِنَقْلِـهِ قَبْـلَ دَفنه، قیل مُطلقاً، وقیل الی مادون مُدَّةَ السَّفَر..) واتـە: وە گواستنەوەی (جەنازە) پێش بەخاك سپاردنی هیچی تێدا نیە، جا هەندێك گوتوویانە: بەموتڵەقیو، هەندێکیش گوتوویانە: بەمەرجێك لەماوەی سەفەر کەمتر بێت. واتە: (سەفەرێك کەدروست بێ نوێژی تێدا کورت بکرێتەوە)[78].

ئەمە لەبارەی گواستنەوەی جەنازەی مردووانەوە بەگشتی، دەربارەی شەهیدانیش بەتایبەت، خاوەنی کتێبی: (السِیَر الکبیر وشرحُهُ)[79] گوتوویەتی پاش ئەوەی باسی ئەوەی کردوە کەپێغەمبەر ﷺ فەرمانی کردوە کەشەهیدان لەشوێنەکانی کوژرانیان دا بنێژرێن:

(وهذا حَسَنٌ ولَیْس بِواجِبٍ، وإنما صنعَ هذا رسول الله ﷺ لأنه کره المشقَّة علَیهِم..) واتە: وە ئەمـە باشـە بـەڵام فـەرز نیـە، وە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بـەس لەبەرئەوە وای کردوە چونکە پێی ناخۆش بووە زەحمەتیان بدات.

ب- مالیکیەکان:

مالیکیـەکان بەگشتی دەربارەی گواستنەوەی جەنازان گوتوویانـە، (ولا بأسَ أنْ یُنْقَلَ المیتُ مِنْ بلدٍ الی آخر أن کان لَمْ یُدْفَنْ)[80]

واتە: وە قەیدیێ ناکات کە جەنازە لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە بگوازرێتەوە مادام نەنێژرا بێت.

---

[77] (حاشیة ابن عابدین) ج١ص٩٣٩.

[78] ئەوەی نێوان دوو کەوانەکە خۆم هێناومە بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەست.

[79] (شرح السیر الکبیر) ج١ص٢٣٤.

[80] (قوانین الأحکام الشرعیة) لأبن جزي، ص ١١٢.

ج- شافیعیەکان:

ئەمانیش وەك خاوەنی (مغني المحتاج) گوتوویەتی [81]، ڕایان بەم جۆرەیە، (يَحْرُمُ نَقْلُ الميت الى بلدٍ آخر وقيل يُكْرَهُ الا ان يكون مكة أو المدينة أو بيت المقدس نصَّ عليه الشافعي رضي الله تعالى عنه.. قال الزركشي: وينبغي آستثناءُ الشهيد..)، واتە: وە گواستنەوەی جەنازەی مردووان بۆ شوێنێکی دیکە حەڕامە، وە گوتراوە: ناپەسەندە مەگەر بۆ مەککە یان مەدینە یان بەیتولمەقدیس بێت.. زەرکەشی گوتوویەتی: بەڵام پێویستە شەهیدان لەم حوکمە هەڵباوێررێن. (واتە لەوەدا کەگواستنەوەی جەنازە بۆ ئەو سێ شوێنە دروستەو قەیناکات) [82].

د- حەنبەلیەکان:

ڕای ئەمانیش (ابن قدامة) ئاوا ڕوونی دەکاتەوەو دەڵێ: [83] (يُسْتَحبُّ دَفْنُ الشهيد حَيْثُ قتل، قال احمد: أما القَتْلى فعلى حديث جابر.. فأما غيرهم فَلا يُنْقَلُ الميتُ مِنْ بَلَدِهِ الى آخر إلا لغرضٍ صحيح.. قال أحمد: ماأعلم بنقل الرجل يموت في بلده الى بَلَدٍ آخر بَأسا).

واتە: وا پەسەندە شەهید لەکوێ کوژراوە لەوێش بشاررێتەوە، ئەحمەد گوتوویەتی: بەڵگەی بەوجۆرە ناشتنی شەهیدان فەرمایشتەکەی (جابر)ە، بەڵام غەیری ئەوان ئەوە دروست نیە مردوو کە لەشوێنی خۆی دەمرێ بۆ جێیەکی دیکە بگوازرێتەوە مەگەر ئامانجێکی ڕەواو شەرعی هەبێت.. ئەحمەد گوتوویەتی: نەمزانیوە گواستنەوەی بابایەك کە لەوڵاتی [84] خۆی دەمرێ بۆ وڵاتێکی دیکە هیچی تێدا بێت.

---

[81] (مغني المحتاج) ج١ص٣٦٦.

[82] ئەوەی نێوان دوو کەوانەکە خۆم زیادم کردوە بۆ ڕوون بوونەوەی مەبەست.

[83] (المغني لأبن قدامة) ج٢ص٣٨٩، ٣٩٠.

[84] مەبەست لەوڵات (شوێن)ە بەگشتی، نەك مانا عورفی و سیاسیەکەی ئەم ڕۆژگارەی.

ئەمە بەکورتی و پوختی ڕای زانایان بوو لەبارەی گواستنەوەی جەنازانەوە بۆ ناشتنیان لەشوێنی خۆیانەوە کە گیانیان تێدا سپاردوە بۆ شوێنێکی دیکە بەگشتی و، گواستنەوەی جەنازەی شەهیدانەوە بەتایبەت.

جا ئەوەی دەردەکەوێ ئەوەیە کە بۆ ناشتنی مردووان لەشوێنی خۆیان یان گواستنەوەیان، بەڵگەیەکی وا نیە کەجێی پشت پێبەستن بێت بۆ ڕێگرتن لەگواستنەوەی جەنازەی مردووان، هەرچەندە بێگومان زوو بەخاك سپاردنی مردووان شتێکی پەسەندە ئەگە فەرزیش نەبێ، وەك (أبوداود) لە (سنن)[٨٥] ەکەی داو لەژێر ناوونیشانی: (باب: التعجيل بالجنازة وكراهية حَبْسِها)دا ئەم فەرموودەیەی هێناوە: (عن الحصين بن وَحْوَحْ رضي الله عنه أن طلحة بن البراء مَرِضَ فأتاه النبي ﷺ يعودُهُ فقال، إني لاأرى طلحة إلا قَدْ حَدَثَ فيه الموتُ، فآذِنوني بهِ، وعَجِّلُوا، فأنَّه لاينبغي لجيفة مسلمٍ أن تحبس بين ظهراني أهْلِه)

واتە: (طلحة بن البراء) نەخۆش کەوت و پێغەمبەر ﷺ سەردانیکرد، فەرمووی: من پێم وایە تەڵحە مەرگی پێوە دیارە، جا (هەرکات مرد) بەپەلە ئاگادارم بکەنەوە لێی، چونکە نابێ لاشەی مسوڵمان لەنێو کەس وکاریدا بهێڵرێتەوە.

بەڵام بۆ شەهیدان ئەوە مادام پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کردوە بەناشتنی شەهیدانی جەنگی ئوحود لەشوێنی کوژرانیان دا، وەك پێشتر باسمان کرد، ئەوە بەڵگەی پێویست بوونی بەخاك سپێررانیانە لەشەرگەکانیان دا، چونکە بێگومان وەك زانایانی (أصول الفقه)

---

[٨٥] بڕوانە: (مختصر سنن ابي داود) ص ٤٥٧، رقم الحديث: ٣١٥٩.

گوتوویانه:[٨٦] (إنَّ صيغة الأمر إذا وَرَدتْ مطلقةً عَريةً عنِ القرائن تكون حقيقة في الطَّلَب وحقيقة في الوجوب) واته: صیغەی فەرمان هەر کاتێك بەموتڵەقی هاتو هیچ نیشانەیەکی لەگەڵ نەبوو کەماناکەی بگۆڕێ، ئەوە وەك حەقیقەت داواکردن و فەرزبوون دەگەیەنێ؛ دەجا بێگومان (ردوا القتلی)ش کە لەفەرموودەکەی (جابر)دا هاتوە بەوجۆرەیە.

٥-لەکاتی ناچاریدا دروستە شەهیدێك زیاتر بخرێنە گۆڕێکەوە

زانایان هەموویان لەسەر ئەوە یەك دەنگن کەلەکاتی ناچارییدا دروستە لەشەهیدێك زیاتر لەگۆڕێکدا بشاردرێنەوە.

ئەویش بەبەڵگەی ئەم فەرموودەیە: (عن هشام بن عامر، قال: شَكَوْنا الى رَسولِ الله ﷺ يَوْمَ أُحُدٍ، فَقُلْنا: يارسولَ الله! الْحَفْرُ عَلَيْنا لكُلِّ إنسانٍ شَديد، فقال رَسول الله ﷺ إحْفِروا، وأعْمِقوا، وأحْسِنوا، وأدفِنُوا الأثنين والثلاثة في قبرٍ واحدٍ، قالوا: فمَنْ نُقَدِّمُ يا رسولَ الله؟! قال: قَدِّموا أكْثرُهُم قُرآناً، فكانَ أبي ثالثُ ثلاثةٍ في قَبْرٍ واحدٍ)[٨٧] واتە: هیشامی کوڕی عامیر دەڵێ: لەجەنگی (ئوحود)دا سکاڵامان بردە لای پێغەمبەری خوا ﷺ گوتمان: ئەی پێغەمبەری خوا هەموو ئینسانێك قەبرێکی بۆ هەڵقەنین تووشی ناڕەحەتیو ماندووبوونی زۆر دەبین!، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: گۆڕەکان هەڵقەنن، وەقووڵیان بکەن، وەڕێكو پێکیان بکەن، وە دوو دوو و سێ سێ بیانخەنە گۆڕێکەوە،

---

[٨٦] بڕوانە: (الأحكام في أصول الأحكام) الآمدي، ج٢ص١٥٩، ١٦١، ١٦٢.

[٨٧] رواه النسائي وصححه الالباني، (صحيح سنن النسائي) ج٢ص ٤٣٢، رقم: ١٨٩٩.

گوتیان کامەیان پێش بخەین؟! فەرمووی: ئەوەیان کەقورئانی زیاتر لەبەرە، (هیشام دەڵێ): باوکم سێیەم کەس بوو کەهەرسێکیان بەیەکەوە خرانە گۆڕێکەوە.

دیارە هەر لەسەر بناغەی ئەم ئاڕاستە (توجیە)یەی پێغەمبەری خواش بووە کەهەمیشە مسوڵمانان لەجەنگەکانیانو لەکاتی ناچاریی‌و کەم بواریی‌و گرفتاریی‌دا زیاتر لەکوژراوێکیان خستۆتە گۆڕێکەوە، بۆ وێنە: لە (سنن: سعید بن منصور)[88]دا هاتوە کەمسوڵمانان لەجەنگی (مؤتة)دا هەرسێك فەرماندە شەهیدەکەی ئەو جەنگەیان پێکەوە خستوونەتە گۆڕێکەوە، کە (زید بن حارثة) و (جعفر بن ابي طالب) و (عبدالله بن رواحة) بوون خوا لێیان ڕازی بێت.

هەروەها لە (المغني)دا[89] هاتوە کە (احمد بن حنبل)یش کە لەو بارەوە پرسیاری لێکراوە هەر بەوجۆرە فەتوای داوە.

حیکمەت‌و بەرژەوەندی‌یەکیش کە لەو مۆڵەتەدا هەیە لەهیچ کەس شێرراوە نییە، بەتایبەت کەسانێك کە ئەو حاڵەتە سەغڵەتی‌یانەیان هاتوونە ڕێ‌و بەکردەوە بەشداری جەنگ‌و جیهادیان کردوە!

---

[88] بڕوانە: (سنن: سعید بن منصور) ج٢ص٢٩٨، رقم: ٢٨٣٥.

[89] بڕوانە: (المغني لابن قدامة) ج٢ص٤٢٢.

خاڵی پێنجەم: ئەركی سەرشانی كۆمەڵو دەوڵەتی ئیسلامیی بەرانبەر بەخێزانو كەسوكاری شەهیدان

پاش ئەوەی لەچوار خاڵی ڕابردوودا بۆمان ڕوون بۆوە كەشەهید كێیەو چ پلەو پایەیەكی هەیەو شەهیدان چەند جۆرنو، چۆن چۆنی مامەڵەو هەڵسوكەوت لەگەڵ جەستەی شەهیدان دا دەكرێ؟! جێی خۆیەتی ئەمجار بزانین داخوا مسوڵمانان چ لەشێوەی كۆمەڵو كۆمەڵگایەك دابنو چ لەشێوەی دەوڵەتێك دا چ ئەركو بەرپرسیارێتییەكیان بەرانبەر بەمنداڵو خێزانو دایكو بابو كەسوكاری شەهیدان لەسەر شانە؟!

جا ئێمە خوا یاربێ لەحەوت بڕگەی چڕوپڕدا باسی چۆنیەتی جێبەجێكردنی ئەو ئەركی سەرشانو وەفادارییەی ئوممەتو دەوڵەتی ئیسلامیی دەكەین بەرانبەر بەخێزانو كەسوكاری شەهیدانی سەربەرزی ئیسلام:

١- بەتەنگەوەبوونو نەمیەت دان بەكۆڕانی شەهیدانو دەربڕینی هەستو نەستو هەڵوێستی بەپەرۆشانە:

بەڵێ ئەوە یەكەمینو سەرەتاییترین هەقو مافی خێزانو كەسوكاری شەهیدانە لەسەر مسوڵمانان، چونكە بێگومان هەرچەندە شەهیدیی پلەو پایەیەكی یەكجار بەرزو ناوازەیە بەڵام دیسان خێزانو بنەماڵەو كەسوكاری هەر ناڕەحەت دەبن، بۆیە پێویستە مسوڵمانانیش بەهەستو نەستو هەڵوێستی بەپەرۆشانەوە بەشدارییان بكەنو

کەس‌وکارو بنەماڵەکەی بزانن کە ئەو شەهیدە تەنها هی ئەوان نیەو بەس لەوان نەڕۆیشتووە!

ئـەم بەسـەرهاتەش باشـترین بەڵگەیـە لـەو بـارەوە، کـەبێگومان لوێچێکیشە لە تەغارێك:

(عَطاء بن يَسار) دەگێڕێتەوە[٩٠] کە ڕۆژێکیـان پێغەمبـەری خـوا ﷺ (کە وادیارە هەر ئەو ڕۆژە بووە کە لەجەنگی ئوحود گەڕاونـەوەو حـەمزەی مـامی خـوا لێـی ڕازی بێ تێیدا شـەهید کـراوە) بـەلای ئافرەتـانی (بـني الأشْهَلْ) تێپەڕی - کە لەجەنگی ئوحود بوو بوونەوە - بیستی کە بۆ ئەو خزمانەیان دەگریان کە لە ئوحود شەهید بووبوون، جا پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی: (ولكن حَمْزَةُ لابَواكي لَـهُ) بەلاّم هیچ ئافرەت نین بۆ حـەمزە بگریەن)[٩١] (سعاد بن معاذ)یش گوێی لەو قسەیەی بوو، بۆیە چوو بۆلای ئافرەتانی - تیرەی - (بَني الأشهل) و پێـی گوتن کەبچنە ماڵی حەمزەو بۆی بگریـەن! ئیدی چوون‌و دەستیان کرد بەشین‌و گریـان، جـا کـاتێك پێغەمبـەری خـوا ﷺ گریانەکەی بیستن، پرسـی: ئەوانـە کێـن؟! گوتـرا: ئافرەتانی ئەنصارین کە لەسەر حەمزە دەگریەن، پێغەمبـەریش چـووە لایان‌و فەرمووی: مەگریـەن خوا لێتـان ڕازی بێ، وە لەمنداڵـەکانتان، وە لەمنداڵی منداڵەکانیشـتان، وە لەڕیوایـەتێك دا هـاتوە کـە فەرموویـەتی: مەبەستم ئەمە نەبوو، وە شین کردنیشی قەدەغەکرد...

[٩٠] بڕوانە: (سنن سعيد بن منصور) ج٢ص٣٢٥، ٣٢٦، رقم، ٢٩١٠.

[٩١] چونکە (بني هاشم) کەخزمانی حەمزە بوون بەزۆری لەمەککە بـوون‌و حـەمزە کۆچکەر (مُهاجِرْ) بوو!

٢-سەرەخۆشی لێکردنی خێزان و کەس وکاری شەهیدان:

ئەمیش ئەرکێکی گەورەو گرنگەو نابێ بەکەم بگیرێ و فەراموش بکرێ، چونکە بابای خاوەن بەلا (الشخص المُصاب) هەرکەسێکی بێت پێویستی بەدڵدانەوەو خەم ڕەوێنران هەر هەیە، جا لەو بارەشەوە لەسیرەی پێغەمبەری خوادا ﷺ نموونە زۆرن بەلام ئێمە بەیەکیان واز دێنین:

(الشعبي)[92] گێڕاویەتەوە کەکاتێك هەواڵی کوژرانی (جعفر بن أبي طالب) بەپێغەمبەری خوادا ﷺ گەیشت، پێغەمبەری خوا ﷺ لەژنەکەی (أسْماء بنت عُمَيْس) گەڕا هەتا تەواو گریاو فرمێسکی ڕشت و تۆزێك پەژارەی کەم بۆوە، ئەوجار هاتەلای و سەرەخۆشی لێکرد، وە کورەکانی جەعفەری بانگ کردو بۆیان پاڕایەوە، وە دووعای بۆ (عبدالله بن جعفر) کرد کەدەستی پڕ بەرەکەت بێت، جا هەر شتێکی کڕیبایە قازانجی لێدەکرد، ئنجا ئەسماءگوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ! ئەوانە پێیان وایە کەئێمە لەڕیزی کۆچکەران (مهاجرين)دا نین! ئەویش فەرمووی: (كَذَبُوا لكم الهِجْرَةُ مَرَّتين هاجرتم الى النجاشي وهاجَرْتُمْ اليَّ) واتە: ڕاست ناکەن ئێوە دوو کۆچتان هەن، چونکە بۆلای نەجاشیش کۆچتان کردوەو بۆلای منیش!

[92] بڕوانە: (مُصَنف ابن ابي شيبة) ج١٤ ص٥٢٠، ٥٢١، وە (فتح الباري) ج٧ص١٨٨.

٣-چاودێری كردن و بەسەركردنەوەی خێزان و كەس وكاریان و پێ لێ نەبڕینیان:

بەڵگەو نیشانەیەكی دیكەی وەفاداریی مان بۆ شەهیدانی سەربەرزمان ئەوەیە كە بەگوێرەی تواناو بۆ لوان سەردانی خێزان و بنەماڵەیان بكەن و هەواڵیان بپرسین، لەوبارەشەوە نموونە لەسیرەی پێغەمبەری پێشەوامان دا ﷺ زۆرن كەئەمە یەكێكیانە:

(بخاري ومسلم) لە (انس بن مالك)ەوە خوا لێی ڕازی بێ گێڕاویانەتەوە كە گوتوویەتی:[٩٣] پێغەمبەر ﷺ بێجگە لەماڵی خێزانەكانی هێندەی دەچووە ماڵی (أم سُلَیْم) نەدەچووە ماڵی هیچ كەس، جا لەوبارەوە پرسیاری لێكرا، ئەویش فەرمووی: (إني أرحَمُهما، قُتِلَ أخوها معي)من بەزەییم پێیدا دێتەوە چونكە برایەكەی لەگەڵ من بوو كوژرا.

٤-دەست بەسەری منداڵەكانیان داهێنان و مشوور لێخواردنیان:

ئەمیش شێوەیەكی دیكەی گرنگی وەفادارییە بۆ شەهیدانی ڕێی خوا چونكە ئەو كەبۆ خۆی ڕۆیشتووە خێزان و منداڵەكانی بەئەمانەت بەسەر مسوڵمانان دا بەجێ هێشتوەو، ئەمانەتیش پێویستە پارێزگاریی لێبكرێ.

دیارە لەو بارەشەوە دەتوانین گەلێك نموونان لەژیان و سیرەی پێغەمبەری خوا ﷺ و خەلیفە ڕاشیدەكانی (ابوبكرو عمرو عثمان و علی) خوا لێیان ڕازی بێ بێنینەوە، بەڵام تەنها بەم نموونە دڵبزوێنە واز دێنین:

---

[٩٣] بڕوانە: (فتح الباري) ج٦ص٥٠، وە: (شرح صحیح مسلم للنووي) ج٩ص٢٦٥.

(إبن ابي شيبة)[94] گێڕاویەتەوە کەپێغەمبەری خوا ﷺ هاتە لای هاوسەری جەعفەری کوڕی ئەبووتالیب دڵی دایەوە پاشان فەرمووی: (إدعي لي بَني أخي) برازاکانم بۆ بانگ بکە! دەڵێ: جا ئەسماء سێ کوڕی گچکەی هێنان دەتگوت بێچووە باڵندەن، ئنجا پێغەمبەر ﷺ سەرتاشی بانگ کرد سەری تاشین، ئەوجار فەرمووی: هەرچی (محمد)ە وەك (ابو طالب)ی مامان دەچێ، (عَوْن)یش ڕواڵەت و ڕەوشتی وەك من دەچێ، بەڵام (عبدالله) ئنجا دەستی گرت و دەستی بەرزکردەوە، پاشان فەرمووی: (أللهمَّ بارِكْ في صفقة يمينه) خوایە دەستی بەبەرەکەت بکە! دەڵێ: ئیدی دایکیان پێیان خۆشحاڵ بوو، ئنجا پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو: (لَم تخْشَيْن عليهم الضيقة وأنا وليهمْ في الدنيا والآخرة؟!) ئایا دەترسی زایە بن، لەحاڵێك دا کەمن لەدنیاو دوارۆژدا سەرپەرشتیاریانم؟!

٥-یادکردنەوەی شەهیدان بەخێرو چاکە:

لەوبارەشەوە کەنموونە زۆرن بەیەکێکیان واز دێنین:

(ابن ابي شَيْبَة)[95] لە (واقد بن عمرو بن سعد بن معاذ)ەوە خوا لێیان ڕازی بێ کەنەوەی (سعد بن معاذ)ە دەگێڕێتەوە کەگوتوویەتی: چوومە لای (انس بن مالك) گوتی: تۆ کێی؟ گوتم: من (واقد بن سعد بن معاذ)م، گوتی: خوا لەسەعد خۆش بێت بێگومان زۆر شێوەی سەعد دەکەی، پاشان گوتی: خوا لەسەعد خۆش بێ لەجوانترین و باڵا بەرزترینی خەڵکی بوو، گوتی: پێغەمبەری خوا ﷺ نامەیەکی بۆ (أكَيْدرَ) پادشای (دومة) نارد، ئەویش لەبەرانبەرو لەوەڵامیدا (وێڕای نامە) جوببەیەکی

---

[94] (مُصنَّف ابن ابي شيبة) ج١٤ص٥١٨، رقم: ١٨٨٢٠.

[95] سەرچاوەی پێشوو، ج١٤ ص ٤١٣، رقم: ١٨٦٤٤

ئاوریشمی بەزێر چنراوی بۆ ناردبوو، جا خەڵکی دەستیان لەو جوببەیە دەداو پێی سەرسام (مُعْجَبْ) بوون، ئەویش فەرمووی: پێی سەرسامن؟ گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا هەرگیز بەرگی لەوە جوانترو چاکترمان نەبینیوە! ئەویش نەرمووی: دەجا سوێند بەو کەسەی گیانمی بەدەستە دەستەسڕەکانی (سعد بن معاذ) لەبەهەشتێ لەوەی کەدەیبینن چاکترە!

٦-سەردانی گۆڕەکانیان و دووعای خێر بۆ کردنیان:

ئەمیش بەڵگەو نیشانەیەکی دیکەی گرنگی وەفاداریی مسوڵمانانە بۆ شەهیدەکانیان و لەوبارەشەوە نموونەو بەڵگە لەسیرەو ژیانی پێغەمبەری خوادا ﷺ زۆرن، ئێمە تەنها دووانیان لێ باس دەکەین:

أ-(ابن کثیر) لە (عبدالله بن عمرو بن العاص) و ئەویش لە (أبو مُوَیْهِبَة)ی غولامی پێغەمبەری خواوە ﷺ هێناویەتی، کە گوتوویەتی:[96] شەوێکیان لە نیوەشەوێدا پێغەمبەری خوا لەدوای ناردمو فەرمووی: ئەی (أبا مُوَیْهِبَة) من فەرمانم پێکراوە کەداوای لێبوردن بکەم بۆ خەڵکی[97] (بقیع)، جا لەگەڵم وەرە، منیش لەخزمەتی دا چووم، جاکاتێك لەنێوەڕاستیان دا وەستا، فەرمووی: (السلام علیکم یا أهل المقابر) سەلامتان لێبێ ئەی خەڵکی گۆڕستان...

ب- (البغوي)[98] هێناویەتی کەپێغەمبەری خوا ﷺ وەك (عقبة بن عامر الجُهَني) گێڕاویەتەوە پاش هەشت ساڵان دووعای بۆ کوژراوەکانی ئوحود کرد وەك ماڵئاوایی‌کردن لەزیندووان و کۆچ کردووان...

---

[96] بڕوانە: (البدایة والنهایة) لأبن کثیر، ج٥ص٢٥

[97] (بقیع) ئەو گۆڕستانەیە کەلەنیزیك مزگەوتی پێغەمبەری خوایە لەشاری مەدینەو گۆڕی ژمارەیەکی زۆر لەهاوەڵانی بەرێزی لەشەهیدان و مردووانی تێدایە.

[98] بڕوانە: (شرح السنة) للبغوي، ج١٤ ص ٣٩.

دیاره ئەم فەرموودەیەمان پێشتریش هێناو (بخاري ومسلم)یش گێڕاویانەتەوە.

جا ڕەنگە یەکێك لەبارەی بڕگەی (٥، ٦)ەوە پرسیارێکی بۆ دروست بێ چونکە بەڕواڵەت هیچ پەیوەندییان بەخێزانو کەسوکاری شەهیدانەوە نیە! بەڵام لەڕاستیدا وا نیەو کەسوکاری شەهیدان، چ هاوسەر چ کوڕو کچ چ باب و دایك.. هتد زۆر دڵخۆشو شادمان دەبن کەهەست بکەن مسوڵمانان شەهیدەکەیانیان فەرامۆش نەکردوەو یادی خێری دەکەنو سەلام لەگۆڕەکەی دەکەنو دووعای خێری بۆ دەکەن! وە بەدەردی عارەب گوتوویانە: (مَنْ جَرَّبَ مِثْلَ تَجربتي عَرِفَ مِثْلَ مَعْرِفتي).

٧-مشوورلێخواردنی خێزانی موجاهیدان بەگشتیو شەهیدان بەتایبەت لەڕووی بژێوو گوزەرانەوە:

سەرجەم شەرعزانان لەکتێبو سەرچاوەکانیان باسی ئەو مەسەلەیەیان بەوردیو گرنگی پێدانەوە کردوەو ئێمە بۆ نموونە تەنها چەند دێڕێك لەدووان لەو سەرچاوانە نەقڵ دەکەین:

أ-خاوەنی (المهذب) لەوبارەوە گوتوویەتی:[٩٩] (وينبغي للأمام أن يَفتح ديواناً يُثْبِتُ فيه أسماء المقاتلهِ وقدْر أرزاقهم ويُستحبُّ أن يجعل على كل طائفةٍ عَريفاً، لأن النبي ﷺ جعل عام خيبر على كل عشرة عريفاً.. ويَقْسِمُ بينهم على قدر كفايتهم لأنهم كفوا المسلمين أَمْرَ الجهاد فوَجَبَ أن يكفوا أمرَ النفقة ويتعاهَدُ الأمامُ في وقت العطاء عَدَدَ عيالِهِمْ لأنه قد يزيدُ ويَنْقُصُ..).

واتە: وە پێشەوای مسوڵمانان لەسەری پێویستە کەدیوانێك دابنێ ناوو ئەندازەی بژێوی جەنگاوەرانی تێدا تۆمار بکات، وە وا باشە کەلەسەر هەر کۆمەڵێك بەرپرسێك دابنێ، چونکە پێغەمبەر ﷺ ساڵی گرتنی خەیبەر لەسەر

[٩٩] بڕوانە: (المهذب) للشيرازي، ج٢ص٢٤٨، ٢٤٩.

هەر دە کەس بەرپرسێکی دانا بوو.. وە دەبێ بەپێی پێویستییان بژێویان بەسەردا دابەش بکات، چونکە مادام ئەوان ئەرکی جیهادیان لەکۆڵ مسوڵمانان کردۆتەوە، پێویستە ئەوانیش ئەرکی مەسرەف کێشانیان لەکۆڵ بکرێتەوە، وەدەبێ پێشەوای مسوڵمانان لەکاتی یارمەتی پێدانیان دا ژمارەی خێزانیان بەسەر بکاتەوە چونکە کەم و زیاد دەکەن...

ب- هەروەها خاوەنی (المُغني)ی لەوبارەوە گوتوویەتی:[100] (.. ويَعْرِفُ قَدْرَ حاجتِهِمْ يعني: اهل العطاء وكفايتهم، ويزداد ذو الولَد من اجْلِ وَلَدِهِ وذو الفرس من اجْلِ فَرَسِهِ.. وينظر في اسعارهم في بُلدانِهِمْ، لأن اسعارَ البُلدانِ تَختلفُ والغرضُ الكفاية.. ومَنْ ماتَ مَن اجنادِ المسلمين رُفِعَ الى زَوْجَتِهِ واولادِهِ الصغار قَدْرَ كفايتهم..)

واتە: وە پێویستە (گەورەی مسوڵمانان) ئەندازەی پێویستییان یانی هی یارمەتی وەرگران لەسەر جیهادو چەندە بەشیان دەکات بزانێ، وەئەوەی منداڵی هەبن لەبەر منداڵەکانی بۆی زیاد دەکرێ، هەروەها خاوەن ئەسپ لەبەر ئەسپەکەی بۆی زیاد دەکرێ.. وە دەبێ سەرنجی قیمەتی پێداویستییەکانیان بدات لە شارو شوێنەکانیان، چونکە نرخی شتان لەشوێنەکان جیاوازەو ئامانجیش ئەوەیە کەیارمەتییەکە بەشیان بکات.. وە هەرکەس لەجەنگاوەرانی مسوڵمانان مرد (یان کوژرا) ئەوە مووچەکەی تەسلیمی ژنەکەی و منداڵە نەباڵغەکانی دەکرێ، ئەندازەیەك کەبەشیان بکات..

جا بەرێزان لێرەش کۆتایی بەم خاڵی پێنجەمە دێنین و بەکۆتایی پێهێنانی ئەم خاڵەش کۆتایی بەم بابەتەی (شەهید) دێنین، بەچەند قسەیەك لەژێر ناوونیشانی (دوا قسەم)دا.

---

[100] بڕوانە: (المغني) لابن قدامة، ج٧ص ٣١٠، ٣١١، هەروەها لەمەزەبی حەنەفییەکان دا دەتوانی سەرنجی (فتح القدير) ج٦ص٦٧، وە لەمەزەبی مالیکییەکانیش دا سەرنجی (منح الجليل) ج٣ ص ١٨٥، بدەی، کەقسەکانیان زۆر لەیەکەوە نیزیکن.

دوا قسـەم:

برایانی موجاهیدی بەڕێز! بێگومان باس و خواسی شەهیدان زۆر زیاتری دەوێ، چونکە بەڕاستی ئەوە کەئینسان لەڕێی خوای پەروەردگاردا گیانی خۆی بەخت بکات، لەوە بەخشندەییتر نابێت، وەك گوتراوە: (والجودُ بالروحِ مِنْ اعْظَمِ الجُودِ) واتە: بەخشندەیی بەبەخشینی ڕووح گەورەترینی کەرەم و بەخشندەیی یە.

وەبرایانی خۆشەویست! بێگومان ئەگەر کەسێك مسوڵمانیش بێت بەڵام لەژێر غەیری بەیداغ و عەلەمی ئیسلامدا بکوژرێ، هەرچەندە بیانووی نەزانین (العُذْرُ بالجَهْلِ)یشی لێ قبوول بکرێ هەر بەشەهید دانانرێ، یا ئەو مەبەستەی کە لەپێناویشیدا دەکوژرێ لەخودی خۆیدا هەق و ڕەواش بێ وەك بەرگریکردن لەنیشتمان و لەنەفس و لەماڵ و سامان و لەناموس، بەڵێ با مەبەستەکەیشی مەبەستێکی ڕەواو شەرعی بێ، مادام لەژێر ئاڵای غەیری ئیسلامدا بێت و لەژێر بەیداغی غەیری شەریعەتی خوادا بێت، ئەوە بێگومان نەك هەر بەشەهید دانانرێ، بەڵکو مەگەر بەهۆی نەزانینێکەوە[١٠١] کەعوزری هەبێ لەڕووی شەرعییەوە، دەنا لەڕاستیدا لەسەریشی گوناحبار دەبێت، بەڵام ئەگەر بێت و نەزانینەکەی پاساودار نەبێ و (مَعْذور بالجهل) نەبێ لەڕووی شەرعییەوە ئەوە بەدڵنیاییەوە هەرکەسێك لەژێر بەیداغی غەیری (لا الە الا اللە محمد رسول اللە)دا بڕوات بەهیلاك دەچێ و مەگەر چۆن دەنا بەکافرێتیش دەمرێ!، چونکە مسوڵمان بەندەی خوایەو دەبێ لەپێناوی دینی خواو تەنها لەژێر سایەی ئاڵایەکەیشیدا گیانەکەی بەخت بکات، ئەگەرنا لەپێناوی هەر شتێکی دیکەیدا بەخت بکات، دیارە ئەو شتەی وەك خوا یان لەخوا خۆشتر ویستووە، کەواتە بەندەی غەیری خوا بووە، وە مانای وایە شتێکی دیکەی پێ وەك دینی خوا وایەو شتێکی دیکەی پێ وەك خوا وایەو وەك پەرستراو

---

[١٠١] واتە: نەزانین (جهل)ەکەی لەوجۆرە بێت کەلەڕووی شەرعییەوە بۆی بەبیانوو (عُذر) دابنرێ.

(مَعْبود)ێك دەپەرستێ و بەندایەتی بۆ دەکات، ئەمەش بەلای کەمەوە هاوبەش بۆ خوا دانانی گەورە (الشرك الأكبر)یە کەخوا فەرموویەتی: نایبەخشم[١٠٢]!

خوای پەروەردگار سەرەنجامی هەموو لایەکمان خێر بکات، خوا بەلوتف و کەرەمی خۆی پلەی شەهیدەکانمان بەرزو بەرزتر بکاتەوە، خوایە لەجیاتی ئێمە پاداشتی بەرزو گەورەیان بدەیەوە، وە خوایە هیدایەتی ئێمەش بدەی کە ئەو ڕێبازەی شەهیدان - هەر لەشەهیدانی بەدرو ئوحودەوە تاکو ئێستا کەهەموو پارچەو بەشەکانی نیشتمانی ئیسلامیی‌یان بەخوێنی خۆیان ڕەنگینیان کردوە - خوایە هیدایەتمان بدەی ئێمەش درێژە بەو ڕێبازە بدەین، وە خوایە هیدایەتمان بدەی کە لەسەر ڕێبازی پێغەمبەر ﷺ وە ڕێبازی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ خوا لێیان ڕازیبێ دامەزراوو نەلەخشاو بین، وە پشتگیریمان بکەی کەلەژێر هیچ زەخت و فشارێکدا پاشەکشە نەکەین، وە ئیرادەمان کول نەبێ و چاومان نەترسێ و عەزممان شل نەبێ، خوایە لەو ئیماندارانەمان بگێڕی کەبەهۆی ئیمانەکەیانەوە بێجگە لەتۆ ترسی هیچ شتێك و هیچ کەسیان نیەو بێجگە لەتۆو پاداشتی تۆ دڵ بەهیچ شتێکی دیکە خۆش ناکەن وە بێجگە لەتۆ هیچ کەس و هیچ شتێك بەشایستەی ئەوە نازانن کە لەپێناویدا قوربانی بدەن و فیداکاری بکەن، ئامین.

وصلى الله على محمد وعلى آله وصحبه أجمعين.

والحمدلله رب العالمين

٦/صفر/١٤٢٣ك

١٨/٤/٢٠٠٢ز

بن پەڵك/ ئەحمەدئاوا







---

[١٠٢] (إِنَّ اللَّهَ لا يَغْفِرُ انْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ...) (النساء:١١٦)

نێوەرۆکی باسەکان

لاپەرە	بابەت

لەسەر ئەرکی هێزی سلێمانی
چاپکراوەو بڵاوکراوەتەوە



(وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ
لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ)



ژمارەی سپاردنی (٢٣٤)ی ساڵی ٢٠٠٢ی دراوەتێ